

A tartalomról:

Dr Donáth Gyula egy. tanár: A héber egyetem 10 éves jubileumának ünneplése Jeruzsálemben — Dr Grózinger M. József: A tízéves héber egyetem — Somlyó Zoltán: Valaki... (vers) — Peterdy Andor: Betti néni bekopog... — Ambrus Balázs: Zongora (vers) — Patai Edith: Ámos Imre — Timár Magda: Templomban (vers) — Dr Simon Miller (Yonkers): Héber könyvkincsek Amerikában — Mándy Ilona (Páris): Látogatás a párisi „Alliance Israelite“ iskolájában — Neményi Endre (Jeruzsálem): Vagyunk (vers) — Márkus Ervin (Barcelona): Zsidó hitközségek ujjászületése Spanyolországban — Prof. Klein Sámuel: A spondillai zsinagóga — Papp Hella: Kaddis — Peterdi Andor: Nincs rajtam folt... (vers) — Sebesi Ernő: Szentföldi üzenet (vers) — Munkácsi Ernő: A livornoi zsidó kultúra — Uri-Cvi Grünberg (Tel-Aviv): Hazavonulók szent találkozója (vers): — Herzl Tivadar: Jób sátra (tárca) — Barát Endre: Könnyecseppek sárgult pergamenten... (vers) — Kongresszus 1935-ben és 1868-ban — Heller Bernát: Magyar könyvet a jeruzsálemi egyetemi könyvtárnak — Új könyvek — Patai József: Galambok a Genezárethen — Berend Pál: Beszélgetés a kortárssal, Vámbéry Rusztem dr.-ral Herzl Tivadarról — Tollhegyről — Zsidó humor — Krónika és szemle — Erdélyi és bánati hírek — Huszonöt illusztráció és két műmelléklet.

ULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ IRODALMI MŰVÉSZETI TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT
SZERKESZTI ÉS KIADJA

DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST-WIEN-TEL-AVIV

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA
BUDAPEST, V., VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 34

Felelős szerkesztő és kiadó:
DR. PATAI JÓZSEF

Megjelenik
minden hó elején

Telefonszám:
199-55

Kiadóhivatali igazgató:
VIRÁC GYULA

Előfizetési díj egész évre: 24 Pengő, Romániában 900 Lei, Csehszlovákiában 160 Kc, Jugoszláviában 350 Dinár,
Ausztriában 32 Schilling, Németországban 20 Mark, Amerikában 5 Dollár.

Zene!

GRAMOFÓN

RÁDIÓ

ZONGORA

HEGEDŰ

MINDEN HANGSZER

Sternberg

KIRÁLYI UDVARI HANGSZERGYÁR

VII, RÁKÓCZI-ÚT 60

SAJÁT PALOTA

ARJEGYZÉK INGYEN! FIZESSEN ELŐ ÉVI 1— P-ért A LEGGAZDAGABB TARTALMU, KÉPEKKEL ILLUSZTRÁLT STERNBERG HIRADÓRA
NAGY PÁLYÁZATOK, HATALMAS DIJAKKAL AZ ELŐFIZETŐK RÉSZÉRE.

F. FÜRTH MARGIT

„KERESZTÚTON“

Ára 2.— pengő. Kapható a Mult és Jövő kiadóhivatalában.

Tábla- és tükörüveg
nagykereskedés

IFJ. WEISS GYULA

Budapest, V., Vadász-utca 29

Telefon 10-1-14*

F Ü R T H

lakástakarító- és léregirtó vállalat

Budapest, V., Csáky-utca 7. II. emelet

Telefon 24-4-55

Lelkiismeretes munka

*

Prima referenciák

Hangszerek, zongorák
részletre is legolcsóbban

REMÉNYINÉL

VI, Király-utca 58

SIREMLÉKEK

legolcsóbb áron

EICHBAUM MÓR KÖFARAGÓMESTER
SIRKÖRAKTÁRÁBAN

V., Rudolf tér 3. (Pozsonyi út 1-3. sz. melletti ház)

Fűzőt, gumiharisnyát,
g u m i f ű z ő t
vásároljon bizalommal
a Hungária üzleteiben

Akácfa-utca 2
Váci-utca 16
Kossuth Lajos-u. 8
Nagymező-utca 16
Üllői-út 40
Alkotás-utca 1/a
Krisztina-tér 3
Ujpest, Árpád-út 67
Kispest, Üllői-út 119

Ámos Imre : Bánatos asszonyok

A Mult és Jövő 1935 májusi műmelléklete

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Ámos Imre : Asszonyok a forrásnál
 1934. Szinyei Tavaszi Szalon kiállításán a Szinyei Társaság díját nyerte

Ámos Imre : Nagykállói hangulat

Ámos Imre : Sátoros ünnep

MULTÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ MŰVÉSZETI, IRODALMI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XXV. ÉVFOLYAM, 1935 MÁJUS

DR. DONÁTH GYULA EGY. TANÁR: A HÉBER EGYETEM 10. ÉVES JUBILEUMÁNAK ÜNNEPLÉSE JERUZSÁLEMBEN

Április 10-én ülték meg Jeruzsálemben a héber egyetem felavatásának 10. évfordulóját. Jelen voltak Palesztina főbiztosa, Sir A. Wauehope és felesége és minden számottevő előkelőség; zászlók alatt érkeztek a küldöttségek az egész országból, a főiskolás diákság, az egész tanuló és tolongott ott az óriási ünneplő közönség a Skopus-hegyen, ugyanazon helyen, ahol 10 évvel ezelőtt Lord Balfour, a Zsidó Nemzeti Otthon deklarációjának kezdeményezője és kihirdetője az egyetemet megnyitotta. Az egyetem kancellárja, dr. J. L. Magnes ünnepi beszédében megemlékezett az azóta elhunyt Balfourról és Izrael prófétai ihlettségű költőjéről, Bialikról.

Az egyetem megnyitásakor a tanári karnak három zsidószakmabeli tanára volt, a kémiai kutatóintézetnek pedig egy tanára és egy asszisztense. Tíz év alatt a tudományos személyzet 90 tagra emelkedett, kik a szellemi, tudományos és biológiai fakultásokon működnek. A Nemzeti Könyvtár akkortájt 74.000 kötetét a jeruzsálemi Bne-Brith-páholynak és a cionista Szervezetnek köszönte. Jelenleg több mint 300.000 lajstromozott kötete van és így a Közeli- és Közép-Keletnek legnagyobb könyvtárgyűjteményét képezi. Növény- és földtani gyűjteményei, melyek Palesztinára és szomszéd országaira vonatkoznak, a világ legnagyobbjai. Az egyetemnek 450 diákja van, köztük szép számu doktorrá avatott kutató. Eddig 58 kandidátus „Magister artium“ (M. A.) címmel lett felruházva. A jövő évben az első biológiai diplomát fogják átadni. „Nézhettek-e közönyösen“, mondja Magnes, „a zsidók folyton szaporodó korlátozását és kiűzését a külföldi egyetemeken. Semmiesetre sem alkalmazható reánk azon ellenvetés, hogy a világon sok a zsidó diák. Ha valaki attól tartana, hogy a tanulás a héber egyetemen elvonná a fiatalembereket a gyakorlati hivatásoktól, akkor ki kell jelentenem, nem ismerek egyetlenegy esetet sem, hogy valaki a héber egyetemi tanulmányai miatt a földművelést vagy kézművességet abbahagyta volna. Fordítva, embereink vannak, kik azért tanulnak minálunk, hogy képességeiket gyakorlati foglalkozásukban fokozzák.“

A legközelebbi jövőre tervezve vannak: 1. A biolo-

giai intézet kibővítése egy természettudományi fakultássá. 2. Egy Pedagógiai Intézet, mert az ottani diákok nagy száma tanító akar lenni. 3. Egy Társadalomtudományi Intézet. 4. Egy Orvostani Központ, kapcsolatosan a Hadasszah-kórházzal, melynek egy klinikai céloknak szolgáló része, Rothschild-kórház név alatt, egyesített ambulatóriumokkal és laboratóriumokkal. 5. Egy Mezőgazdasági Intézet, egyesítve a Jewish Agencynek Rechovothban fennálló Kísérleti Állomásával. 6. Egy Mérnöki Iskola egyesítve a haifai Technikummal. 7. Jogtudománynak és közigazgatásnak szolgáló iskola oly hivatalnokok számára, kik a kormány, községek vagy zsidó nemzeti intézmények szolgálatába lépni akarnak. 7. Népfőiskolák berendezése, amilyen már Tel-Avivban van, valamint nyári 1—2 évig tartó tanfolyamok rendszeresítése külföldi diákok részére. 8. Egyetemi Könyvkiadó Intézet, eredeti munkák vagy klasszikus és modern műveknek fordítása céljára. 9. Megalapítása egy Zsidó Tudományos Akadémiának.

E program a jeruzsálemi egyetemnek eddigi 50.000 fontnyi évi kiadását a legközelebbi öt évre duplára emelné. Jelentékeny összeg ez egy kicsiny, teljesen magára utalt népnek, de aggályoskodásnak nincs helye, ha az egész zsidó nép teremtő szellemi központjáról van szó. De hozzá kell fogni az összes zsidóságnak, különösen Amerikának gazdasági összeomlása után.

Németországból eddig 60 tudóst és kutatót vettek föl és remélik, hogy munkahelyeiket tovább is megterthetik.

A jeruzsálemi egyetem tízéves fejlődésének e hézagos vázlatát Magnes kancellár szavaival akarom befejezni: „A zsidó bizonyítékát adta annak, hogy képes mezőgazdaságot, ipart és kereskedelmet fejleszteni, tud kőműves, földműves és tengerész lenni. Eme apró, jobbadán kiaszott ország karjait messzire kinyújthatta és a zsidó üldözöttek ezreinek otthont adhat. Valóban mily csoda, hogy e nép itt megújítja ifjúságát és a Szentírás szavai szerint: Ujra fogja hozni Juda és Jeruzsálem adományait, mint a régi napokban és az ősidő esztendeiben.“

DR GRÓZINGER M. JÓZSEF: A TÍZÉVES HÉBER EGYETEM

Ez év április havában lett tíz éve annak, hogy Jeruzsálemben a héber egyetemet az európai és amerikai egyetemek és akadémiák képviselőinek jelenlétében ünnepélyes keretek között megnyitották. A jeruzsálemi, illetve a héber egyetem gondolata ősrégi eredetű. Már 1466-ban a szicíliai hitközségek azzal a kéréssel fordultak Aragónia és Szicília uralkodójához, hogy engedje meg nekik, hogy Sziciliában héber egyetemet állíthassanak fel. Az engedélyt megkapták, de a terv keresztülviteléhez a katolikus egyház beleavatkozása folytán nem jutottak el. Belső zavargások akadályozták meg 98 évvel később is, amikor Mantuában akartak héber egyetemet felállítani. És ha helyt adunk a Klauzner feltevésének, hogy a prófétai iskolák, a talmudi és gaoni iskolák, valamint a spanyolországi iskolák törekvései egy héber egyetem utáni vágyra engednek következtetni, akkor beláthatjuk, hogy a héber főiskola gondolata nem újkeletű, hanem régi-régi eredetű. (L. A jeruzsálemi egyetem új Artium Magister-jei c. cikkemet.)

De abban az alakban, amelyben 1925 nisan 7-én felállították, mindössze 50 éves történetre mutathat rá és tulajdonképpen eredete 1882-re nyulik vissza, amikor Prof. Hermann Schapiró a Hamelichen felvetette a zsidó főiskola eszméjét. Erről az 50 évről pontos tájékoztatást nyújt Patai Ervin György tanulmánya. (L. Dr. Patai Ervin György: A jeruzsálemi héber egyetem, I. M. I. T. Évkönyve 1933.) Patai nagy vonalakban ábrázolja a jeruzsá-

*A jeruzsálemi egyetem ünnepére indulók.
Elöl Ussiskin, Frumkin, Weizmann. Középen Sir Arthur
Wauchope, Palesztina kormányzója és felesége, mellette
kabáttal a karján Magnes kancellár*

lemi héber egyetem 50 éves történetét és pontos tájékozást nyújt az egyetem céljáról, működési irányáról és tantervéről. Felvonultatja előttünk az egyetem különböző tudományos intézeteit és osztályait, amelyekben a szellem- és természettudományok minden ágazatában végeznek kutatásokat. Külön beszámol a Nemzeti és Egyetemi könyvtárról, amelynek kb. 300.000 kötetre terjedő állománya és 1600 fölfekvő folyóirata van. Megemlíti még a héber egyetem könyvkiadó társaságát, továbbá az egyetem amfiteátrumát, amelyben előadásokat, ünnepségeket és koncerteket tartanak és amelynek nézőterein kb. 3000 ülőhely van.

A héber egyetem tudományos értékéről fölösleges vitatkozni. A héber tudományegyetem a tiszta tudományt szolgálja, azonkívül alkalmat nyújt olyan tudósoknak a tudomány ápolására, akik elől máshol elzárták ezeket a lehetőségeket. Érdekes vita folyt azonban Ussiskin és Bialik között az egyetemi műveltség általánosítása körül a jeruzsálemi héber egyetem barátainak összejövetelén. (L. M. Ussiskin: Hauniverzita haivrit. Turim, 1934 január 26.)

Sokan fölöslegesnek tartják a héber egyetemet, — mondja Ussiskin, — mert szellemi túlprodukciónak tenyészt és az intelligencia hipertrófiáját vonja maga után. Ezzel szemben a helyes nézet, hogy nem kell törődni a szellemi túlprodukciónal, mert a zsidó nép létérdeke az ifjúság intellektualizálása. Csak egy magas műveltségű ifjúság képes a zsidó nép megújítását előteremteni, a nemzeti eszmét az egyetem adja meg a zsidó ifjúságnak. Ha nem is tud a művelt ifjúság az intellektuális pályákon elhelyezkedni, a fontos az, hogy műveltsége legyen, mert csak a művelt ifjúnak vannak ideáljai és ezekre ma szükség van. Nem a földműves, hanem a művelt földműves az eszménykép, olyan ifjú munkások, amilyenek Én-Charodban és Deganjában vannak, akik Schopenhauert olvassák és az eke után mennek a mezőn. És ha ezt sokan betegségnek nevezik, akkor mondhatni, hogy ez krónikus betegség, melyből nincs gyógyulás. A zsidóság ideálja R. Jochanan ha-Szandler és R. Jicchak Nafcha. A tudós cipész és kovács, a művelt földműves lebegett Prof. Hermann Sapira szeme előtt is, amikor a héber egyetem alapjait lefektette. Ezzel szemben Bialik nem vágyódik a cipész- és kovács-doktorok után, neki nem kell Schopenhauert olvasó földműves, mert ezek csak kárára vannak az egészséges népfelforrásnak, Bialik a jeremiási versre hivatkozik, mely szerint: „Átkozott, aki az Ur munkáját hamisan végzi“. Mindenki végezze munkáját hűséggel és jól, a szabó varrjon jó nadrágot, a cipész jó cipőt stb. A cipész-doktor és doktor-szabó ezt nem tudja.

Korunk technicizmusa Bialikot igazolja. De az egyetem tíz esztendeje máris igazolta a tényt, hogy sokan, akik kezük munkájával tartják fenn magukat, agyuk munkájával is a legjobb eredményeket érték el és tudományos műveikkel máris díszít szerezték a héber egyetemnek, amelynek senki sem volt lelkesebb, rajongóbb híve, mint Bialik.

SOMLYÓ ZOLTÁN: VALAKI...

*Mit szeretek? ... Ezt sokszor kérdelem magamtól.
A kék eget? ... A múltó napokat? ...
Egy arcot? ... Egy mosolyt? ... Vagy tán a régi,
szívembe visszacsengő dalokat? ...*

*Mit szeretek oly nagyon, hogy tíz körömöm
ennyire az élet húzába vágom? ! ...
... Én úgy hiszem, hogy azt a valakit,
aki lehettem volna e világon ...*

PETERDI ANDOR: BETTI NÉNI BEKOPOG...

Betti néni egy nagykiterjedésű család eleven kapcsolataként csetlelt-botlott Pest és Buda között. Valamikor régen egy budai módos „libás”-nak, vagy mondjuk úgy: baromfi-kereskedőnek egyetlen, elkényeztetett gyermeke. Jólétben nevelkedett, sőt lovagjai is akadtak, akik pályáztak a kezére, annál is inkább, mert hiszen tekintélyes hozományáról valóságos legendák keringtek. De Betti kisasszony soha sem tudta megtalálni az ostromló lovagok között azt az igazit, akit ő várt és akit megálmodott s képzeletében kirajzolt a maga számára. Bizonyára ezért maradt hoppon Betti s a virulás évei elsuhanak fölötte anélkül, hogy valaki oltárhoz vezette volna. A többit könnyen kitalálhatjuk. Vén leány vált belőle. Betti kisasszonyból egyszerűen csak Betti lett, aki mellől elmaradtak kérések, udvarlók és ifjú barátok, annál is inkább, mert hiszen azok is lassacskán megöregedtek, vagy más világtájra való lányokkal a házasság révénbe értek.

Betti, amíg ifjú volt, sokat adott magára. Csinosan öltözködött, a haját gondozta s a parfüm finom illatai lengték körül. De az idő múlásával egyre kevesebb figyelmet fordított saját személyére s később már nem átalította kötelességen szolgálni a vevőket, akár a piaci „standon”, vagy az üzletben. Betti az ő hűbátját az üzleti tevékenységbe fojtotta, kímélte az öregeket s most már az egész környék pusztán ezért becsülte s minden lányos háznál őt emlegették a szülők lánygyermekük előtt, követendő példaképpen.

— Ez aztán a derék leány, a Betti. Látjátok, hogy dolgozik? Ez kíméli a szüleit, róla vegyetek példát.

S e példálózás miatt szegény Betti még a barátnőit is elvesztette. Minden lány haragudott rá.

— Még mit nem kívánnának tőlem? — morgott magában minden barátnője — éppen a Betti az, akit én követni fogok. Nem vagyok bolond, hogy ilyen korán befogjam magam az igába...

És így maradt Betti egyedül, mint egy magányos fa a pusztában. Korán és szemmel láthatóan mutatkozott meg az ő sorsa. Ennek dacára nem tört meg s még csak a kedélye sem változott. Vidám maradt és optimista. Így is szépnak látta a világot és szeretett élni. Vasárnaponként ott sétált öreg szüleiével a Lukácsfürdő platánjai alatt és hallgatta a katonazenét vagy elüldögéltek egy-egy pohár sör mellett s Betti az andalító keringők hangjainál, megint csak álmodozott a szerelemről...

— Talán szebb róla csak álmodni, — gondolta — mint a valóságban átélni.

Mert bizony sok barátnője már boldogtalan asszony volt s némelyik már el is vált az urától... Ilyenkor úgy érezte, hogy mindezeknél ő mégis csak jobban járt. Nem érezte a boldogtalanságot, csak azt, hogy egyedül van. Ám a kis hozománya, ott a takarékbán, erőt adott neki és önbizalmat. Épségben a hozománya, annak még nem hágott a nyakára senki könnyelmű emberfia...

*

De a múlt idők során változnak a viszonyok is. A természetben csak úgy, mint az emberi társadalomban. Az emberek elkopnak, vagyunkak felemésztenek. Új üzletek nyílnak, régiak lehúzzák a rolókat. Az öreg viskók helyébe új emeletes házak épülnek s hullámszánk és változnak családi sorsok is. Az élet e vastörvénye következtében egy bánatos őszi napon Betti egészen magára maradt. Az óbudai temetőben pedig két kis hanttal megszorodott egy előkelő parcella.

Betti ezentúl maga vezette az üzletet s ez időtől fogva ő volt a „libás Betti”. Csak így emlegették szélében-hosz-

zában. Azután még egy csapás érte őt. Egyszeriben rövidlátóvá lett. Nagy és vastag okuláréval tudott csak boldogulni s csak erős hunyorgatásokkal s nagyon közről ismerte csak föl az ismerős arcokat. De ha még úgy maradt volna a látása, azonban még egyre jobban romlott a szeme. Hiába járta az orvosokat, hiába kapta a vastagnál vastagabb okulárekát, mégis egyre rosszabbul látott. Már nem tudta ápolni az üzletét, egyre rosszabb árut tartott, az emberek se szívesen hajlódtak vele s Betti egy napon csak azt vette észre, hogy nem tud lépést tartani a konkurrenciával s be kell, hogy csukja a boltot.

Most már csak a megtakarított pénzecskéjéből élt szegényen, meghúzódva és lemondva minden világi örömeiről. A Lukács-fürdő katonabandáját is csak messziről hallgatta, nem ült le, közelben sem tartózkodott, nehogy a régi jobb módú ismerősök lássák, amint félvakon botorkál botal vagy esernyővel a kézben... Sokáig éldégt ő így a vagyonszája romjaiból, amíg egyszer csak az is elfogyott. Már nem tudta a házbért fizetni s fölmondták neki a főbérleti lakást s Betti néni behúzódott egy kis hónapos szobácskába s ettől fogva a zsidó hitközség és a Chevra sűrű látogatója lett, hogy a szobácska bérét onnan előteremtse. Betti néni az új nemzedék már csak úgy ismerte. Szegény, rövidlátó zsidó asszony, aki mindent elfogad s csak abból él, amit adnak neki. Így lett a hajdani Betti kisasszonyból: szegény Betti néni. Mikor pedig már ilyen sorsra jutott, arra a gondolatra eszmélt, hogy most majd előveszi a családját, hadd segítsék őket, mert nagyszerűen tudott visszaemlékezni ifjú éveire s tudta, hogy sok család tartotta velük a rokonságot, amíg módosak voltak s szülei számtalan esetben segítettek sok mindennel a szegényebb rokonokat. Hová lettek azok? — gondolta — merre élnek? S mért feledkeznek meg őről. Pesten, Budán, Újpesten, Erzsébeten mindenütt élnek a régi rokonok s újabb utódjaik. S elhatározta, hogy fölkeresni őket. Csak az elsőt találja meg, az első Lichtig-rokont. a többit majd azon a réven megtalálja s emlékezetébe fűzi valamennyit, mint a gyöngyöket a cernára.

Úgy is történt.

Betti néni egy szép napon bekopog egy Pesten lakó Lichtig-rokonhoz. A címét hogy miként tudta meg, az ő titka maradt, de megtalálta. Mikor benyitott, az egész család megijedt. Ki ez az öreg néni? Mit akarhat? Látványának is ijesztő volt, rendetlen, kócos, ősz fej, gondozatlan ruha és külső, a két keze ráncos, piszkos, körmei hosszúra nőve, mert a hajdani csinos Betti kisasszony most már így nézett ki.

— Én vagyok a Betti néni Óbudáról, a Lichtig Samu lánya, nem emlékeztek az én apámra, a Samu bácsira. Libás volt, hiszen jártatok hozzánk — s egy öregebb asszonyra rászólt, aki meredten nézte az új jövevényt:

— Nem te vagy a Kati?...

Az öregasszony nyelt egyet, de azért nem tudta az igazságot is magába fojtani.

— Én vagyok a Kati. Hát te vagy a Betti?

— Én bizony. Fáradt vagyok, leülök...

És Betti leült az asztalhoz s a rövidlátók szokása szerint a földre szegezte tekintetét s úgy beszélt s elevenítette az emlékeket...

A Lichtig-család részéről immel-ámmal ment a beszélgetés, de Betti néni annál jobban belemelegedett a családi szájak hógózásába. Megkínálták uzsonnával, a ház ura díszkréten a kezébe nyomott egy pengőt, de Betti néni csak nem mozdult indulásra, hanem tovább beszélt, beszélt és érdeklődött, amíg csak meg nem tudta legalább is őt újabb rokonának a címét.

Nem irt ő föl egyetlen utcát, se házzámot. Úgy, ahogy bemondták a rokonok címeit, úgy az agyába is rögzítette azokat. Minden írni való dolgát elhagyogatta rossz szeme miatt s ezáltal élesedett az emlékezete. Öreg, reszketős fejében volt az ő notesze, ahová az agysejtjei belekopogták az elhangzott utcákat, házzámokat és neveket.

Miután pedig minden tudnivalóval jól el volt látva s maga körül a „szíves“ beszélgetések is el-elakadoztak egyre hosszabb szüneteléssel, végre föltápászkodott és elköszönt könnyező meghatottsággal:

— No, megyek már, hogy tudom merre éltek, majd el látogatok néha... talán két hét múlva.

Mit felelhetett erre a fölfedezett Kati? Csak azt, hogy: — szívesen látunk Betti. — Azután még utána szólt:

— Vigyázz, hogy le ne essél a lépesőkön.

És Betti néni lebotorkált az emeletekről s már is neki indult a másik Lichtig rokonhoz, aki valahol a város másik végében lakott. Azt is megtalálta. De oda már úgy állított be:

— Ugy-e már nem ismertek. Én vagyok az óbudai Lichtig Samu leánya, a Betti — és mindjárt azt is hozzátette, hogy üdvözlét hoz a Katitól — ott voltam és ők azt mondták, hogy keresselek föl benneteket.

Ott is hasonló örömmel fogadták Bettit. Megrökönyödtek és a család ápolt leányai holtra dermedtek az ujonnan feltünt rokon láttára. Ahány szobájuk volt, annyifelé szaladtak és bent egymásra találva, ijedten összedugták a fejüket és suttogva faggatták egymást:

— Ki ez a nő?

— Honnan az égből pottyant ide az új rokon.

— Ilyen a mi szerencsénk.

— Az amerikai „gazdag néni“ helyett ez jelentkezik.

Igy suttogtak, nevettek és hosszankodtak s addig elő se bujtak, amíg a Betti néni valami kis alamizsnával, kívül nem volt az ajtón.

Ilyen eredményes nap után már csak villamoson ment haza, Óbudára. De másnap újra kezdte. És állandóan így járta a rokonságot, valóságos hírnöke lett a Lichtig családnak. Mindenütt adatott valami újság s azt ő serényen szétkürtölte. Azontúl a Lichtig-családban nem lehetett titok. Mindent kiszimatolt s vagy torzítva vagy tódítva tovább adta.

— Mi újság a családban, Betti néni?

Mindenütt ezzel fogadták s azután megeredt a nyelve.

— A Kati lányát egy gazdag ember veszi el. A Herman nyugdíjba megy és vesz egy nyaralót Üllőn. A Minka vett egy briliáns koliért és most kapott egy új szalóngarnitúrát, stb.

Ilyen híreket vitt egyik helyről a másikra és erre az egyik rokon pukkadozott, a másik egy-egy kaján megjegyzéssel vette tudomásul e kellemesen hangzó családi híreket, a harmadik Lichtigné fulánkosan szólt Betti felé:

— Briliáns kolliét vett? Mondd Betti, honnan tudod te, hogy az valódi brill?... Megvizsgáltad? Olyan kolliét neked is veszek, Betti, a körúton kapok olyant kettőötvenért?...

Betti néni úgy ült ilyenkor, mintha maga lenne a közöny és a hidegvér, legföljebb annyit szólt az ellenvetésekre:

— Igazad van. Honnan is lenne annyi pénze valódira?

Amikor azonban azt hallotta, hogy olyan kolliért, mint amilyen a Minkáé, olyant neki is vesznek, hirtelen megélénkült és így szólt:

— Inkább a pénzt add ide. Nekem már nem kell kollié.

És amennyire horzadtak és huzódoztak a Lichtigek Betti nénitől, annyira megszokták már. Még a kopogását is

ismerték. Ha valaki halkán és bátortalanul kopogott kívül az ajtón, mindjárt órá gondolván, így szóltak egymásnak:

— Na, ez a Betti lesz!...

A kellemes csalódás érzése futott végig rajtuk, ha nem ő volt. Ha azonban sokáig nem jelentkezett, akkor türelmetlenkedtek:

— Hol lehet az a Betti? Már nagyon régen nem mutatkozott.

És találgatták, hogy talán beteg, vagy már meg is halt szegény. S némely Lichtigeknek már csak azért is hiányzott, hogy megtudják a családi pletykákat. De Betti a világ valamennyi Lichtigjét a családjához számította. Aki Lichtig ebben a városban élt és lélegzett, ha megtudta merre lakik, úgy csakhamar bekopogott hozzá s rokonának fogadta és némi kis nyugdíjigényt jelentett be az új Lichtigeknek.

Ám egyszer egy nagyon kedélyes Lichtig rokonra akadt, aki jómódú és jószívű is volt, de annyi köze nem volt Bettihez, mint az Orion csillagnak a földhöz. S ennek a kedélyes új Lichtig rokonnak tetszett ez a szegény leleményes öregasszony és az első látogatás után így szólt hozzá:

— Nézze, Betti néni. Én a maga apját jól ismertem, ő volt az, aki nekem még máma is tartozik 100 pengővel.

Betti néni ijedtében majd leesett a székről, de az új Lichtig nyugodtan folytatta:

— Igen, száz pengővel, hát ezt a pénzt én most magának ajándékozom és még adok raadásul ötven pengőt. Meg van elégedve?

— Meg bizony, az isten éltesse — szólt hálálkodva Betti.

— Na, itt a pénz — ezzel belenyúlt a zsebébe s odaadta Bettinek a tekintélyes összeget s végül még így szólt:

— Most tehát kvittek vagyunk, úgy-e?

Betti néni reszkető kézzel fogta a sok pénzt és nem tudta, hová rejtse és válaszképpen csak ennyit mondott:

— Ugy-e, jó ember volt az én papám?

— Jó volt, Betti néni... Na és most menjen szépen haza, mert nekem is dolgom van és két év múlva megint feljöhet hozzám. Azért csak két év múlva, mert elutazunk innen.

— Szerencsés utat maguknak! — s törülgette könnyes szemét, úgy ment kifelé Betti néni.

A két év letelt, de Betti néni immár nem jelentkezett, se itt, se más Lichtig családnál. Eltűnt... Senki se tudta hová lett.

Talán bekopogott a másvilág kapuján, hogy végre megtalálja ott az igazi rokonait, akik valamennyien már várták őt, az utolsó óbudai Lichtig ivadékok.

Mély részvétellel néztem ezt a Bettit, amint hányódott, vetődött az életben és látván őt, arra gondoltam, hogy senki nem tudja, mint árvul el egyszer s mint végzi örömtelen életét ezen a földön.

AMBRUS BALÁZS: ZONGORA

Szegény Anyám szeretett zongorázni.

Ablaka előtt állott egy akácfa,

Lombos fejével hallgatta Anyámat,

Mikor esténként egy-egy dalát játszta.

Azután szegényt letették a sírba,

Ártatlan lelke az egekbe szállott,

S most lenn a földben Anyám hallgatózik,

Mikor dalolnak sírján az akácok.

PATAI EDITH: AMOS IMRE

Ámos Imre művészi hitvallása, mindig arra figyelni, ami legbelül van. És hiába dolgozik a jelenségek felszínén jelentkező színekkel és formákkal, mégis hű marad ehhez a hitvalláshoz.

Ha elnézzük a képeit, ha engedjük, hogy a tompa és mégis világos színek a finom ködökbe vesző formák és az a sajátos világ, amit ezekkel meg tud érzékelteni, elhatároljanak a mindennapok életétől, akkor megérezzük: mit jelent e művésznél a befelé figyelés. Megértjük, hogy számára gyönyörűség, ha beszélhet a legmélyebbhez, a végső rétegekhez. És az emberei is, mintha mindannyian befelé figyelnének egy hangra, amely el fog érni hozzájuk egy fényre, amely fel fog lobbanni. A sötét, gyöngyháztónusú tájképei, vagy utcarészletei között áhitatosan világítanak az emberi arcok sápadtan, feszült várakozásban. A lülofot tartó zsidó arca ugyanazzal az intenzitással éli a maga csendes életét, mint a kagylószedők a tengerparton, vagy a kis bachur a kállói templomutcában.

Alig 3—4 év termése, amit Ámos kiállításán az Ernst Múzeumban láttunk, mégis a grafikai hatású darabokból sötétfényű, a művész eredendő pesszimiz-

musából fakadó képeken át eljutunk a világosabb, zengőbb színekhez. Az ifjúság az indulás nehéz, küzdelmes utain elérkezik az első sikerekhez, eredményekhez.

Itt-ott felfigyelnek néhányan: mit is hozott magával ez a szerény, sápadt fiatalember a kállói caddik városából?

És vannak, akik megértik, hogy elhozta a kállói szent pap énekét a zöldhátú, kékszárnyú csodamadárról, elhozta a nagy kérdést, amelyben szomorúság és remény, alázat és felemelkedés váltakoznak: mikor lesz ez már?

Az emberek sápadt arcán a külső fények a belülről áradó fényességgel ölelkeznek. A nyitott szemekben csodavárás van. A könnyedén egymáson fekvő ajkak körül néha halkán megszólal a régi dal: mikor lesz ez már?

Bizonyára öntudatlan a művészen ez a megtermékenyülés egy daltól, egy templomos hangulatú utcától, egy szent árnyéktól, amely ráborul a gyermekkor éveire. De mi tudjuk, hogy egész életek, csendes szomorúságban pergő évek mulhatnak el annak a kérdésnek jegyében:

Mikor lesz ez már?

Timár Magda: Templomban

Úgy ülnek itt az ájtatos, meleg csendben az öregasszonyok, mint a viaszbábuk. Felülről hulló fény fürdeti arcukat és fényfökött szövöget fejük köré. Viaszos, lágy, sárga a kezük, imádkozó csomóba kötik ujjait, amelyek otthon fürgén kötik a meleg harisnyát az almaarcú unokáknak. Keményszájú férfiak ballagnak a Tóra felé és gyertyaegyenesen állnak a fiatalok, mint erdőt őriző sudár fák. Kemény szájak ritmusra rebbennek és ősi, meleg dallam repked körülöttük, a fény a színes ablakokra simul. Itt állok én is és kifényesedik a szemem, mint rembrandti kép sugaras fénypontja világít különös, karikázó, tiszta fénnel. Nézem az imádkozókat, akik felé fényköntösben fut az igazság és akik, amíg itt vannak, maguk is jók és igazak, nem ismerik az indulatokat, mint ahogyan a viaszbábuk sem ismernek semmit a világból, talán még a maguk merev mosolyát és testük ügyetlen vonalait sem, csak állnak és várnak...

Úgy érzem, hogy ékes varázssüvegem a templom hallgatag kupolája, csodálatos szemüvegem az oltár és lélekormokon zengő orgona a szívem, az agyam.

Ámos Imre : Kagylószedők

DR SIMON MILLER (YONKERS): HÉBER KÖNYVKINCSEK AMERIKÁBAN

Marshall Louis, Amerika legtekintélyesebb és legbefolyásosabb zsidó alakja, ki közel ötven évig uralta a zsidó közéletet, mint annak szószólója és zsidó jogbajnoka, egy nagy és értékes könyvtárt hagyott maga után elhalálozásakor, hat évvel ezelőtt. Marshall az angol nyelv mestere volt, de tudott héberül, németül és jidisül is. A zsidó tradíció, tan és tudomány nagyon érdekelte. Egész életén keresztül az összzsidóság kérdéseivel foglalkozott. Összegyűlt nála nagyon sok könyv a zsidóságról. Minden, mi zsidó, érdekelte és nagyon szeretett olvasni. *Halála után egyetlen fia, James, lett a Marshall-ház gazdája és új szellem vonult a portába. A könyvtár ügylátszik antikvárius kezére került, ki más régi könyvekkel együtt árúsítja kis asztalokon a boltja előtt.* Véletlenül elhaladtam arrafelé és lapozgatva a könyvekben, Louis Marshall nevére bukkantam előlapokon. Zsidó közkönyvtárban bizony nagy hasznót húztak volna a híres zsidó könyvekből. Sorsa van a könyvnek is. Ezeknek nem volt szerencsájuk és félig ingyen kerültek az utcára.

Markánsan illusztrálja ez, miként megy tönkre értékes és hasznos könyvgyűjtemény, mely jobb sorsra emelhet igényt. Egyszer, a Canal-Streetben, Newyorkban, a héber és jidis könyvpiac helyén, egy tolókosin sok ócska holmi között a híres *rabbi Akiba Eiger*, Posen világhírű talmudtudósa, halachikus könyveiből láttam egynéhányat. Hogy kerültek ezek ide órák, kalapácsok és fűrészek közé? Többször láttam Dordu Torduban, Newyork alsó negyedében, miként *csomagolnak utcai árusok régi héber foliánsokból kitépett lapokba savanyú uborkát és heringet és más ilyesmit.* A könyvek régi nyomdákból kerültek ki, Prágából, Velencéből, Amsterdamból. Ki tudja, milyen szellemi nagyság töltötte életét fölöttük? *Az orosz szovjet-kormány hajószámra hozott ide Templom és Beszmidrásból elkobzott értékes héber könyveket, régi nyomdák produktumait, melyek között sok a már rég nem kapható kiadás.* Itt ad a bolsevik túl rajtuk és a könyvárások árúsítják ritkaságként vagy elkótyavetyélik az utcán.

Deinárd Efraim, a mult század híres zsidó utazója, a bibliofil, mondta nekem, hogy utazásain mindig érdeklődött, hová tűntek a tudósok könyvei és kéziratai. Vagy a család nem értékelte a hagyományt és elveszett örökre, vagy zsidóüldözések áldozata lett, mint például Észak-Afrikában, Spanyolországban és Franciaországban. Nagyon sok drága könyv veszett el Olaszországban. Némely könyvnek szerencséje volt és Bécsbe, Frankfurtba, Berlinbe vagy Londonba került, Schlesinger Kaufmann, Maasz, Wahrman vagy Mazin gazdag könyvesboltjaiba. Mennyi értékes könyv pusztul templompadlásokon vagy kamrákban, elhagyott hitközségekben? Deinard mesélte, hogy kincseket fedezett fel Schlesingeréknél anélkül, hogy azoknak arról fogalmuk lett volna. Nem egyszer láttam kis falvakban a Besz Hamidrásban nagy könyvgyűjteményeket, melyekből alig húz valaki hasznót. Mikor a zsidók elhagyták Spanyolországot 1492-ben, ott kellett hagyniok könyveiket, még a híres Abarbanelnek is. Mennyi kincs veszett el akkor? Báró Ginzburgnak Petrogradban óriási és nagyértékű zsidó könyvtára volt. Hová lettek azok a könyvek?

Efraim *Deinard*, ki sok évet élt itt Amerikában, nagyon sok könyvnek volt a megváltója. Örökösen könyveket gyűjtött az egész világon keresztül és aztán közkönyvtárakba helyezte, legtöbbször itten. *A Nemzeti Könyvtárban, Washingtonban huszonötezer héber könyvet helyezett el.* Ott azonban nincs zsidó központ és alig nyul hozzájuk

zsidó kéz. Deinard elismert szakértő volt és könyvgyűjteményeket vásárolt össze minden közkönyvtár részére Amerikában. Saját magának is hatalmas könyvtára volt, mely egy külön épületben volt elhelyezve, Arlingtonban (New Jersey) levő birtokán. Halála után könyvei a Harward Egyetem birtokába kerültek. Egynéhány zsidó alumnus vette meg és helyezte oda.

A Newyorkban levő Columbia Egyetem ötmillió könyvtáráépületében nyugszanak a híres *Reb Jakov Emden*, Altona rabbijának rengeteg könyvei. Alig nyulnak hozzájuk zsidó kezek. Volt a rabbinak sok kézírata, az is ott van. Könyveiben sok a szöveghez fűzött megjegyzés. Amsterdamból kerültek ide egy reformzsidó bőkezűsége révén. *A Pécsről ide került Dr. Kohút Sándor, gazdag könyvtárából ötezer kötet Hebraica, a Yale Egyetemre került, New Hardenben.* Öt fiút hagyott maga után az „*Aruch Hasolem*“ illusztris szerzője és jobb helyet nem találtak az értékes könyvek számára, mint egy vidéki kis városban levő egyetemet, *hol senki sem fogja használni.* Szerencsétlen könyvek! A 17-ik századbeli Gáonnak, Rabbi Oppenheim Dávid, Prága híres rabbijának sem volt több szerencséje. Híres könyvgyűjtő volt és most az angol Oxfordban vannak, hol alig keresik őket. Olasz múzeumokban és könyvtárakban héber könyvgyűjteményeket mutattak, melyek úgy vannak ott, *mint börtönben.* A legnagyobb szerencséje hazánkfiának, *Dr. Goldzieher Ignátnak* van, ki nek értékes könyvei *Jeruzsálemben, a Héber Egyetem könyvtárában vannak elhelyezve* és mindig használatban vannak tudósok és kutatók által. Látni kell az *Achad Haam Házat* Tel Avivban, miként szolgálja az a kultúrát a nagy író könyveivel.

Amerikában sok nagy zsidó könyvgyűjtemény van szemináriumi és egyetemi könyvtárakban, több mint bárhol másutt a világon. *Newyork városában van a legtöbb és leggazdagabb zsidó könyvtár.* Az első helyet a Jewish Theological Seminary könyvtára foglalja el, mert ez a világ leg-hatalmasabb zsidó könyvtára. A könyvek száma meghaladja a 108.000-et s van *több mint hatezer kézirat. A Schiff-család egy remek hatemeletes palotát emelt a könyvtárnak a város felső részében, az egyetemek szomszédságában.* A könyvtár dúsan van ellátva hasznathozó alapokkal. Nem ütközött nehézségekbe gazdag könyvgyűjtemények megszerzése. Ott vannak Dr. Cassel Dávid, Berlin, Halberstan S. J. Bielitz, Sulcherger Majer, Philadelphia, Professzor Steinschneider, Berlin, Professzor Kautsch, Berlin, Professzor Schechter S. Newyork, Adler Elkan, N. London, E. Deinard (zsidó spanyol és zsidó arab) nagyértékű könyvgyűjteményei. Gazdag a könyvtár inkunabulákban, velliniusra nyomott könyvekben és orientális gyűjteményekben. Van zsidó levéltára és zsidó múzeuma, hol folytonosan rendeznek zsidó érdekű kiállítást. Van egy nagyértékű Ladinó könyvgyűjteménye, gyűjtemény Maimonidesz kéziratokból és a mesternek sajátkezű aláírása. Ott van Dr. Jelinek sajátkezűleg írt beszédgyűjteménye. A könyvtár harminckét éves. Schiff Jakab, a híres zsidó bankár, sok pénzt adott az intézetnek könyvvásárlásra. A híres professzor Steinschneider tanítványa, Dr. Marx Sándor áll az intézet élén. Írók és szerzők nagy kényelmet találnak ott.

A második nagy zsidó könyvtár Amerikában a *Hebrew Union College* (reform rabbiszeminárium) Cincinnatiában, az ország nyugati részén van. 1875-ben alapították 130 könyvvel. Ma közel 90 ezer könyve van és vagy kétezer kézírata, mely mind a Bernheim-palotában van elhelyezve,

Negyven nagy könyvtárgyűjteményt nyelt el a könyvtár. Említésre méltó gazdag *Spinoza kollekciója*, majdnem teljes *Pirké Avosz* gyűjteménye, héber-kina kézirtára, *Kai-Jungtooból és samaritánus kéziratgyűjteménye*, mely egyedül áll a világon. Sok pénzt ad ki a könyvtár ritka könyvek és iratok megvásárlására. Professzor *Oko S. Adolph* a könyvtáros,

Az *Institute of Religion* (Dr. Weiss rabbi szeminárium) zsidó könyvtára Newyorkban van. Csak 12 éves, de már van 36.000 könyve, 1000 füzete és többszáz kézirta. Ott láttam Rabbi *Akiba Eiger* kézirtát. Nyolc nagy könyvtárból áll a könyvgűjtemény. Professzor *Braun Márkus* a könyvtáros.

A *Jesiva College*, az orthodox rabbiképző Newyorkban, huszonötezer könyvvel rendelkezik, legtöbbjük halachikus. Ott van elhelyezve a magyar származású dr. Klein Philip főrabbi 7000 kötetes nagyon értékes könyvtára. Dr. *Ganc Samu* a könyvtáros.

A Harward Egyetemen (Boston) is van tekintélyes zsidó osztály a könyvtárban. Egy gazdag zsidó alumnus 12 ezer könyvet vett meg Deinard hagyatékából és az Alma Maternek adományozta. Mack Julian, acionista vezérember 3000 kötet orientális irodalmat ajándékozott oda a Deinard örökségéből. Van ott egy több ezer kötetből álló Jidis könyvgűjtemény, melyet professzor *Wiener* rendezett be. Boston zsidó lakta város és a könyveket használják.

A Yale Egyetemnek (New Haden) is van egy külön zsidó osztálya monumentális könyvtárában. Kétszáz év óta gyűjtenek ott héber könyveket, nyelvtanokat és szótárakat. Van ott sok héber könyv a 16. századból. Több nagyobb és értékes könyvgűjteményt vásároltak meg a héber osztály részére. Megvannak az összes első héber folyóiratok, melyek Mendelssohn befolyása alatt indultak. 1200 kötet jidis szépirodalom díszíti a polcokat. A könyvek száma túlhaladja a 15 ezret.

Philadelphiában a Dropsie College intézetében (zsidó tudományok főiskolája) is van egy nagy zsidó könyvtár, melyben 42 ezer könyv van. Több amerikai tudós könyvei lettek odahelyezve. A könyvek fontosak. bibliai, talmudi, nyelvészeti és történelmi kutatások szempontjából. Van ott 450 fragmentum a cairói Genizából, héber és arab nyelveken, 30 incunabula, 263 tizenhatodik századbéli könyv és 175 orientális kézirta.

A Nemzeti Könyvtárban *Washingtonban*, hol négy és félmillió könyv van főlhalmozva, külön osztály van zsidó könyvek részére. Dr. *Schapiro* héber tudós felügyelete alatt. A könyvek száma 42 ezer és legtöbbjük héber és jidis nyelvű. A könyvek legnagyobb részét Deinard gyűjtötte Schiff Jakab részére, ki aztán odaajándékozta. Van ott sok ritka kiadású és incunabula. Washington távol van a zsidó központtól és a zsidók alig veszik hasznát.

Zsidó szempontból az összes könyvtárak között a legfontosabb *Newyork város Központi Könyvtárának zsidó osztálya*, mert óriási a forgalma; nagyon használják. A könyvtár a város központján van, a 42-ik utca és Fifth Avenue sarkán, két block területen. Nagyon könnyen megközelít-

hető. Dr. *Bloch J.*, egy fiatal rabbi áll a könyvtár élén. Schiff Jakab szervezte meg 1897-ben. *Mortimer L. Schiff* vette meg a könyvtár számára Ábrahám Ibn Ezra „*De Nativitatibus*” könyvét, *Velence 1485, mely Columbusz Christofer tulajdona volt.* Több megjegyzés van a könyvben a kutató kézirtásában.

Van itt Amerikában több neves privát könyvgűjtemény, amelyek közül érdemes egyet-kettőt megemlíteni. A Szigethől származó Rabbi *Eckstein* Emánuel egy könyvtár tulajdonosa, melynek nagy hire van. *Clevelandben* lakik a rabbi és aki arrafelé jár és héber könyvek érdeklík, el nem mulasztja meglátogatni a könyvgűjteményt. Tíz-ezer könyve van, köztük értékes ritkaságok egyetlen létező példányok és incunabulák. *Chicagóban* van egy magyar kántor, *Neumann Sámuel*, kinek remek héber könyvtára van. Newyorkban van egy magyar orvos, dr. *Mittelman*, kinek több ezer könyvből álló héber könyvtára van, legtöbbnyire haszkala-irodalom. Egy *Budapestről* ideszármazott könyvelő, *Adler* hatalmas héber könyvtárral bír. *J. D. Eisenstein*, az *Ocár Jisrael* kiadójának 5000 könyvből álló héber könyvtára van, csupa régi és értékes kiadások.

Amos Imre: Messzevágyók. 1933-ban kitüntető elismerést nyert

Az „Alliance Israelite” iskolája Párisban

Kertjében Michelangelo „Mózes”-e

MÁNDY ILONA (PÁRIS): LÁTOGATÁS A PÁRISI „ALLIANCE ISRAELITE” ISKOLÁJÁBAN

Ha terjedelmes, parkszerű kertje közepén, hatalmas fa háttérében nem fehérlene elő Michelangelo „Mózesének” remekbe készült másolata, úgy az Alliance Israelite iskoláját és könyvtárát magába foglaló, szépvonalú épületét, hájos magánpalotának lehetne gondolni.

Eredetileg az is volt. És sajátos érdekességet ad neki történelmi multja, melyről Monsieur Abraham Navon, az Intézet nagytudású vezetője közli velünk az erre vonatkozó adatokat.

A mult század végéig az Alliance párisi iskolája — melynek munkatervezetében első helyen az iskolák megszervezése és tanítóknak kiképzése foglal helyet — a zsidó negyed jellegzetes utcájában, a Rue de Rosierban állott. Ez az épület még ma is a „Szövetség” birtokában van, de jelenleg zsidó iparosiskola céljait szolgálja.

Az „Alliance” mostani szép palotáját 1889-ben vásárolták meg.

Eredetileg az épület egy svájci származású, Helvetius nevű bankár tulajdonát képezte. Helvetius felesége, korának egyik, szellemességéről és műveltségéről híres asszonya, szalonjában maga köré gyűjtötte az akkori idők legismertebb szellemi és művészeti nagyságait. És a Rue d'Auteuil-beli ízléses kis palotában Latour festő, Diderot Franklin, Montesquieu és hozzájuk hasonló kultúremberek, gyakran találkoztak. Helvetiusné fogadónapjain sokszor megjelent Bonaparte is, ki azon időben még generális volt — és nem hiányzott e szalonból a zsidók iránt érzett rokonszenvéről és érdekükben való tevékenységéről híres Abbé Grégoire sem.

Később, 1860 táján, Pierre Bonaparte, III. Napoleon unokaöccse lett e palota tulajdonosa. Nemcsak a legenda, de történelmi adatok is igazolják, hogy Pierre Bonaparte itt tartózkodása alatt, habár közvetve, de innen indult ki a mozgalom, mely a II-ik császárság bukását vonta maga után.

Ez a Pierre Bonaparte izgága, féktelen természetű,

kalandor-típus volt, akit az udvar kiközösített. Ebben az időben — a porosz háború küszöbén — meglehetősen forrongó ízű volt Párisban a hangulat. Szitotta az elégedetlenséget a sajtó, meg a különböző kiáltványok. A pamfletek támadóhangú írói közül is kitűnt Rochefort véres tollal írott cikke, mely Napoleon ellen irányult.

Hogy visszahizelegje magát az udvar kegyeibe, Pierre Bonaparte Rochefortnak maró és goromba cikkben válaszolt. A sértett fél elégtételt követelt és két segédjét elküldte Pierre Bonaparte-hoz. Az egyik férfi a Victor Noir név alatt ismert, Ivan Salamon nevű híres újságíró volt.

Amint a két ember Pierre Bonaparte házába lépett — a házigazda egyetlen szó magyarázat nélkül —, rálőtt Victor Noir-ra, aki azonnal meghalt.

E politikai gyilkosság után, a neves újságíró temetése alkalmából, a népharag a császárság ellen óriási zendülésben nyilvánult meg. Ez kezdetét jelentette egy olyan mozgalomnak, mely a császárság uralmára döntő kihatású lett.

A híressé vált palota még egyszer gazdát cserélt, amíg végre 1889-ben az „Alliance” birtokába került.

És ma, a történelmi emlékü helyen, melynek néhány helyiségében a megmaradt édeskésen kedves stukk-füzérek elevenítik fel a Multat, rajz- és dísztermek találtak elhelyezést.

A díszterem kertre néző ablakmélyedésében pedig helyet kapott a francia zsidóság pártfogójának, Grégoire abbénak mellszobra.

Az „Alliance Israelite” iskolájának évente 60—80 bennlakó növendék az átlaga. Az iskola tulajdonkép tanárképző. És a Szövetség által, főleg Keleten: Perzsia, Syria, Marokkó, Algir, Tunisban fenntartott iskoláinak akar megfelelő képzettségű tanítókat nevelni.

A szellemi kiképzésen kívül a növendékek testi és sportfejlesztésére is gondot fordítanak és tágas játszótér, meg tornaterem áll a tanulók rendelkezésére.

A kézügyesség fokozására is súlyt helyez az iskola. Ezért benn az épületben asztalosműhelyt szereltek fel, ahol a növendékek hetenként néhány órán át dolgoznak.

A park végén áll az Alliance Israelite könyvtára. Nemcsak kötetei tekintélyes számával, — körülbelül 55000 könyve van — de értékes művekben is gazdag.

A könyvtár gerincét: Salomon Munknak, 1870-ben adományozott híres bibliotékája képezte. Azóta néhány jelentős hagyaték bővítette a könyvtárt. Így a neves Grand Rabbín: Zadok Kahn és a tudós Meyer Lambert értékes gyűjteményei is itt találhatók. A könyvtár őriz egy sereg felbecsülhetetlen értékű inkunabelt és kéziratokat. Így Joseph Albonnak a XV-ik századból fennmaradt írását és a kairói Geniza töredékeit.

Az intézetnek külön kis temploma van. Itt gyűlnek össze a növendékek ünnepnapokon.

És péntek este, a harmonium szólama mellett felhangzó Kidus-ima hangulatát, az iskola meg a könyvtár levegőjét és a parkban álló Mózes emléket viszik magukkal ki az életbe...

Neményi Endre (Jeruzsálem): Vagyunk

*Vagyunk tizenhét millióan!
Egyesülten, egy hatalom:
De szertehúzza, széjjelszórva
Gúny tárgya: örök siralom!*

*Vagyunk; leszünk: van jogunk élni,
Mint minden népnek van joga: —
A vesztünket bár sokan várják,
Elveszni nem fogunk soha!*

*Töröld le testvér drága könnyed,
Mely hullva hullt sok századon —
Bennünket soha meg nem törhet,
Sem erőszak, sem rágalom!*

*Sorsunk sírját ha meg is ássák,
Ezerszer, ezer ellenünk, —
Hadd fussanak csak el a gyávák,
Ne félj testvér: el nem veszünk!*

*Mint fáradt ő, hajnal ha késik,
Ne mondd, hogy minden céltalan!
Hiszek! Hiszem, hogy életünkkel
A Sorsnak még sok célja van!*

*Harcos öklök bús országútján
Nem leszünk megtört idegen,
Lesz földünk, honnan el nem űzhet,
Hol ki nem nézhet senki sem!*

*Amíg az önzés nagy kevélyen
Rombolni készül, harcra hív,
Hadd alkosson, nagyot szerényen
A zsidó tudás, a kéz, a szív.*

*Vagyunk tizenhét millióan,
Elveszni nem fogunk soha!
Vagyunk; leszünk: van jogunk élni,
Mint minden népnek van joga.*

MÁRKUS ERVIN (BARCELONA): ZSIDÓ HITKÖZSÉGEK UJJÁSZÜLE- TÉSE SPANYOLORSZÁGBAN

A spanyolországi nagy *Majmonidesz-ünnepségek*, amelyek a kormány és a mérvadó tudományos, irodalmi és művészi tényezők bevonásával hívják a világ zsidóságát ebbe a történeti országba, aktuálissá teszik a spanyol zsidó hitközségek restaurálására vonatkozó törekvések ismeretetését.

Századok multak el 1492 március 31-ike óta, amikor a granadai Alhambra-palotában Ferdinánd és Izabella aláírták a zsidók száműzetését elrendelő okmányt, amely szerint négy hónapon belül el kellett hagynia minden zsidó-hitű polgárnak Spanyolország területét, azt a helyet, ahol már 1500 éve tartózkodtak és megtelepedtek.

Századunkban kezdenek csak a zsidó élet jelei mutatkozni azokon a spanyol vidékeken, amelyekre rabbi-jaink három évszázadon keresztül „Cherem“-t hirdettek.

Amos Imre: Temetőben

1900 táján néhány németországi zsidó család telepedett le Madridban, Sevilleban és Toledóban, lerakván alapjait egy új zsidóságnak a modern Spanyolországban. Hadüzenetkor több ezer külföldi zsidót internáltak Franciaországban, mint köztudomású, mert az ellenséges hatalmakhoz tartozóknak ítélték őket. Egy másik megoldási lehetőség szerint mindazokat, akik valamely semleges területre távoztak, szabadon engedték. Ezek közül, Max Nordauval az élén többezren Spanyolországba menekültek, Barcelonában „Communité Israelita” néven hitközséget alapítottak. Sevilleban zsinagógát építettek, amely nem sokára tűzvész áldozata lett. Madridban is hasonló alakulat létesült, amelynek elnöke a Rothschild-ház spanyolországi képviselője, XIII. Alphonse meghitt barátja, Ignazio Bauer volt.

1928-ban, a gazdasági sorvadás kezdetén, amelynek hatását sok hitközség is érezte, nagy vándorlás kezdődött az ibériai félsziget felé. Ennek bizonyossága az, hogy most egyedül Barcelonában 5000 zsidó lakos él. Igaz, hogy helyzetük eleinte kilátástalan volt: megtűrték őket, noha többé sohasem történt említés Izabella királynő tragikus rendeletéről. A forradalmat követő köztársasági államforma 1931-ben megszüntette a háromévszázados törvényeiket, kimondván, hogy Spanyolországban nincs államvallás, tehát többek között a zsidó vallás is szabadon kibontakozhat. Ez az intézkedés némi vigaszt nyújtott, de a zsidóság származási helyzetben volt. Pénz, anyagi eszközök nélkül álltak; nyomorúságukra jellemző, hogy kilencven százalékuk

Amos Imre: Fürdőzők

hosszú éjszakákon át a „Hotel Plaza Catalonia”-ban hált, jobban mondva a város kertjeinek padjain. Képzeltető sorsuk a hideg éjszakákon! Senki nem nyújtott segítő kezdet felénk, pedig most már napról-napra szaporodott a Barcelonába érkező askenazi és sefardi zsidók száma.

Ez a nyomorúságos helyzet már szinte tűrhetetlen volt, amikor akadt néhány jószívű és energikus ember, aki anyagi és erkölcsi erejével megsegítette a szerencsétlenek tömegét. A szép tervek megvalósításához kezdtek, szerencsésükre ráakadtak szellemi vezetőjükre.

Ismeretes Chagall „Rabbi portrait”-ja. Gondoljanak rá 30 évvel megfiatalítva és önök előtt áll Fernando N. Friedmann rabbi képe, aki 440 év után újból megalapította a barcelonai, sevillei és palmai hitközséget. Friedmann főrabbi magyar származású, tanulmányait Pozsonyban és Frankfurtban végezte. Működését Hágában kezdte, Spanyolországba 1932 májusában érkezett. A főrabbi szuggesztív jelenség és egyéniség a szó legteljesebb értelmében. Fiatal, elgondolásai újszerűek, de a hagyományokat hűségesen követi. Munkássága eredménye már mutatkozik az ibériai félszigeten, ahol ő a zsidó vallás legfőbb támasza.

Mióta az első nagygyűlés a barcelonai hitközség főrabbiává választotta, Friedmann főtisztelendő a spanyol zsidó hitélet megszilárdításán és fejlesztésén fáradozik.

Ez a sokat szenvedett gyülekezet igazán rászorul a vezető erős kezére, hitére, mert bár a kormány a lehető legnagyobb szimpátiával fogadta a zsidó hitélet megnyilvánulásait, nincs abban a helyzetben, hogy támogassa. Pedig a hagyományos zsidó morál megköveteli, hogy a hitközségnek temploma és iskolája legyen. Ezek az intézmények, amelyeknek szükségességéhez kétség nem fér, megfelelő eszközök hiányában még nem valósulhatott meg, holott ezeken kívül aktuális lenne megalakítani az emigrált zsidók otthonát is. Azért látogatja most Friedmann főrabbi a zsidó lakta országokat, hogy propagálja a spanyol zsidó hitélet felvirágoztatásának gyönyörű eszméjét, amelynek eredményessége az egész zsidóság érdeke.

Friedmann főrabbi dossziéja ragyogó ajánlásokat és hivatalos nyilatkozatokat tartalmaz, amelyek szerint F. Macia, a Katalán köztársaság első elnöke (Katalánia fővárosa Barcelona), valamint ez állam kormányzósága a legteljesebb elismerés és méltánylás hangján igazolja a főrabbi kulturális, szervező és építő munkáját.

Kellemesen meglepő a véleménynek ilyen változása olyan országban, ahol a „zsidó” kifejezés századokon át az ördögösség fogalmának felelt meg. Hálával kell gondolnunk elődeink ezreinek mártíriumára akkor, amikor utódaik ma a biztonság ilyen fokát élvezhetik Spanyolországban. A felsorolt meghatalmazásokhoz hozzájárultak Sevilla és Palma városok kormányzói, ahol zsidó hitközségek létesültek, amelyeknek alapítója szintén Friedmann főrabbi.

Barcelonában a dr. Roux uccában egy nagy terem, ahol az askenazi ritus szerint modern héber nyelven tartják az istentiszteleteket, szolgál templomul is, a szomszédságában egy másik szobában helyezték el a zsidó iskolát.

Azt mondhatni, hogy mindez kevés. Sajnos, így is van. Senki sem tagadhatja ezt, azonban számot kell vetni azzal, hogy ez az alakulat csak hajnalhasadását jelenti egy új időszaknak a zsidóság részére Spanyolországban. Majd ha rabbi F. N. Friedmann összegyűjtötte azt az összeget, amely szükséges a további építő munkához és majd ha az idő meghozza munkálkodásának eredményeit, akkor remélhetjük, hogy Izrael népe eléri azt a szellemi fokot Spanyolországban is, amelyben része volt évszázadokon keresztül abban az országban, amely újra kedves lesz szívünknek.

Régi ezüst szombatesti fűszertartók „Besomim“ a telavivi Hirsch-gyűjteményből

PROF. KLEIN SÁMUEL: A SPONDILLAI ZSINAGÓGA

A nyári szünidő folyamán alkalmam volt a Pesti Izr. Hitközség múzeumában a Dunapenteléről származó híres feliratot is megsejtelni, melyről utoljára Krausz Sámuel professzor írt az IMIT évkönyve 1902-es évfolyama 298—304. lapjain. A múzeum tudós custosai jóvoltából a feliratos kő fényképét is megkaptam, melyet (jóval nagyítva) itt adok. A szöveg egyébként nem szorul különösebb értelmezésre az én részemről: Krausz nagyszerűen olvasta és lefordította. Ime itt a latin szöveg és annak magyar fordítása Krausz cikkéből átvéve:

Deo aeterno | pro sal(ute) d(omini) n(ostri)
Sev(eri) A|lexandri | p(ii) F(elicis) Aug(usti)
et | Jul(iae) | Mamm]aeae Aug(ustae) mat(ris)
Aug(usti) vot(um) | red(dit) l(ibens) Cosmus
pr(ae)positus | sta(tionis) Spondilla synag
Az örökkévaló Istennek tiszteletére a mi
urunknak, Severus Alexander kegyes boldog
császárnak és Julia Mamaea császárnőnek,
a császár anyjának üdvéért
fogadalmát örömet beváltotta Cosmus, a Spondilla állomás [és] a zsinagóga főnöke.

Az egész szöveg jól érthető; az egyetlen nehézség: mit jelentsen a *Spondilla* szó? Krausz helyesen jegyzi meg, „hogy e szó valami helységet jelent, habár ilyen helyet Pannonia eddig ismert névtárában nem találunk.“ De éppen ez a szó az, ami figyelmeztet a felirat szemléleténél azonnal magára hívta és melynek helyes megfejtését — úgy vélem — megtaláltam.

Ez a feliratos kő „sokáig Dunapentelén, Fehérmegyében, volt befallazva a postaépület falában.“ Egész kétségtelenül abban a helységben is találtatott, melynek közelében volt az Intercisa nevű római katonai állomás. A polgári lakosság, mely részben kapcsolatban állt a katonai állomással (pld. Cosmus az adóállomás főnöke le-

hetett; Krausz u. o. 300 l.), bizonyosan az állomás közelében lévő helységben lakott. Hogy hívták azt a helységet? — Feliratunk adja meg a választ: *Spondilla* volt a neve és ez a név megmaradt mind a mai napig a jelenlegi *Pentele* névben. (Hogy miképp alakult át „Spondilla“ — „Pentelé“-vé, annak eldöntését rábízom a filológusokra.)

Amit most már a feliratról tanulunk, hogy *Pentelén már a harmadik század első felében* (Severus Alexander 222—235-ig uralkodott) *laktak zsidók és nekik zsinagógájuk is volt*, melynek élén egy császári hivatalnok állott.

Azt, hogy zsinagóga állott a nevezett helyen, különösen kihangsúlyoznám, mivel Krausz Sámuel úgy képzei a dolgot, „hogy Cosmus e rangot valahol ott-hon, Rómában, vagy más községben viselte; nem lehet ugyanis feltenni, hogy a római Pannoniában is oly helyzetben lettek volna a zsidók, hogy községekké tömörülhettek volna.“ (Th. 303 l.)

A spondillai zsinagóga emléktáblája — Gedenktafel der Synagoge Spondilla

Nem tudom, vajjon tudós barátom most is így gondolkodik-e. De azt hiszem, a legutolsó évek néhány igen érdekes archeológiai lelete megcáfolja ezt a feltevést. Néhány évvel ezelőtt találták meg szerbiai kutatók a Macedónia Stobi község zsinagógájának alapjait és benne egy nagyon érdekes görögnyelvű oszlopfeliratot, mely többek közt a (szentföldi) patriarcháról is megemlékezik.² A mi jeruzsálemi régészeti társaságunk legújabb füzet³ pedig egy bulgáriai faluban talált latinnyelvű emlékkő szövegét adja dr. Schwabe, a héber egyetem docensének beható magyarázatával, melyet Jose (azaz József) arcisinagogos, azaz a zsinagóga feje, aki egyúttal principalis is volt, vagy a *hadseregben*, vagy a *községi előljáróságban* (Schwabe l. h. 24 l.), állított. Különös érdekességet nyer az a felirat a mi szempon-tunkból azáltal, hogy benne a zsinagóga fejének atyja is említettik, akit Maximinusnak hívtak és Pannoniából származott (Filius Maximini Pannoni), de a ka-tonai telepek áthelyezése folytán Moesiába jutott el.

Ezek után, úgy vélem, nincs kételkedni való abban, hogy a pannoniái Pentelén is építhettek az ott lakó zsidók zsinagógát. Nem kell ezeket a zsinagógákat valami hatalmas épületeknek elképzelni. A szentföldi zsinagógamaradványokból tudjuk, hogy meglehetősen szerény házak voltak azok és nem a terjedelmük volt fontos, hanem a szép kőfaragások a kapubejárat felett, vagy a mozaikba rajzolt képek, feliratok.

Mindenekfelett pedig fontos volt a zsinagógában megnyilatkozó szellem. Ezek a Pannóniában és Moesiában meg Makedoniában alakult zsidó községek, ha nem is származtak közvetlenül Erec Izraelből, egészen kétségtelenül kapcsolatban állottak az ottani nagy tanházakkal, pontosabban: a nászi (a patriarcha) hivatalával, melynek emberei, a tudós apostolok héberül, שלוחים eljutottak a legtávolibb községekbe is, ahol tanítottak, prédikáltak és a nászinak és az akadémiájának járó adókat a római császárok engedelmével beszédtek. Nem igen lehetett tehát különbség a spondillai és — mondjuk — valamelyik galiléai zsinagóga ritusa között. Legföljebb az, hogy míg Cippóriiban, vagy másutt hébernyelvű derását hallgattak a hívők, Spondillán a Pannóniában járó dialektusban (kissé barbár latinban) beszéltek hozzájuk. Az ima pedig itt is, ott is bizonyára héber nyelven szállt Izrael Istenéhez, akit a pentelei felirat latinul *deus aeternus*-nak, örökkévaló Istennek mond, ami természetesen nem egyéb, mint a héber אלהי עולם kifejezésnek (pld. Jesaja 40 f. 28) fordítása. A Spondillában és mindenütt a római birodalomban szétszórta lakó zsidó telepek át voltak hatva attól a meggyőződéstől, hogy az uralmak és uralkodók folyton változó korszakai felett csak egy van, aki megváltozhatatlan és időközön fölötti: *Izrael örök Istene*.

Jerusalem, nisan havában.

¹ A sorok végét jelentik.

² Erről írtam röviden a breslaui Monatsschrift f. g. W. J. 1933. évf., 81 kk. lapjain.

³ ידיעות II. évf. 3—4. füzet, 19—25. l.

PAPP HELLA: KADDIS

Melczer László, mint mindig, most is halkan dudolva, kényelmesen haladt lefelé a lépcsőn, hivatalából, hazafelé. Ilyenkor este megvacsorázott, átöltözködött és utána a kávéházba sietett baráti körébe, vagy éppen Mancival, a fiatal varróleánnyal volt találkozója, vagy pedig egyedül járta az utcákat, ahol még mindig szeretett elgyönyörködni a látnivalókban. Egyszóval, vidám életet élt itt Pesten Melczer László és ha valaki hirtelen megszólítja egyszer az utcán, hogy kivel cserélne a világon, azt hiszem, hamarjában senkit sem talált volna. Jó hivatal, kellemes pajtások, szép leányok és mindezt vidám szívvel tudni: nem is lehetne oly könnyen cserélni senkivel sem. Mikor néhány évvel ezelőtt idekerült a Nyírségről, ebbe a veszendő, sietős városba, ő itt sem látott mást az életből, mint: több ember, több pajtás, több látnivaló. Szülei oly gyakran írtak egyetlen gyermeküknek és minden egyes sor írásuk önkéntelenül is annyira visszaverte otthonának meg nem változott légkörét, annyira remegett minden szóban anyja imádságos féltése, szeretete, gondja, hogy ezzel is úgy érezte: mintha egészen közel lenne Budapest az ő nyírségi hazájához, semmi az egész, csak egy sóhajtas, egy kedves levél, egy örök várakozás reá...

Ma is, csak úgy, mint naponta, hazafelé tartott, hogy átöltözködjék. Ma este éppen a társasága várta a dunaparti kávéházban, ahol egy ujonnan szerződött fiatal énekesnő fog gondoskodni a mulatságukról. Az ő kedvéért gyülekeztek ma estére.

Az előszobában Mariska fogadta, a szobalány:

— Már régen várom a fiatalurat, — mondta — egy sürgőnye jött otthonról.

A fiatalember elsápadt. Bent a hivatalban óránként vett át egy-egy sürgőnyt, semmi különbség nem volt egy levelezőlap vagy egy sürgöny között és most alig tudta átvenni a szobalány kezéből a papirosdarabot. Jaj Istenem! Ha az ő öreg apja elhatározza magát arra, hogy sürgőnyt adjon fel a fia számára, akkor talán jobb volna fel sem bontani... Már bent ült a szobájában, már levetette felső kabátját és a sürgöny még mindig felbontatlan.

Annyira reszketett egész valója a sürgönytől, hogy felbontani és kiolvasni belőle a jajongó szavakat: „Jöjj azonnal, anyád beteg“ már csak visszhangja volt gyötrelmének. Az anyja!

Még volt annyi lelkierője, hogy Mariskával, a szobalánnyal üzenetet küldött hivatali főnökének. Egy órával később már bent ült a gyorsvonatban és próbált anyjára gondolni. De nem tudott. Gondolatai, mintha valamennyien az ő kicsinyített mása lennének: ők is mereven és értelmetlenül ültek el agyában, mozdulatlanul a döbbenettől és kíváncsiságtól.

Mikor hazaért, anyja már nem ismerte meg őt. Nem ismerte meg, de még fel-alá járt benne a hörgő lélekzet, mintha a lélek szaladna benne kétségbeesetten fel és alá, megijedve a rámeredő haláltól, utat keresve hűtlenül, merre hagyja ott a megkinzott testet. És mindez oly hihetetlen! Hogy lehetséges ez? Ez a mindig simogató kéz, ez fog nem sokára dermedtre fagyni, ez, ez a kéz? És hát hogyan? Hogyan? Megszünhet ez a lélegzés, ez a szakadozott kétségbeesett küzdelem, ez megszűnik és semmi, semmi sincs a világon, semennyi szeretet, amely legyőzné a pusztulást?

Lehet, hogy gondolt ilyesmit a fiatalember, de az lehet, hogy mióta felbontotta a sürgőnyt, még egyetlen gondolat sem rebent fel agyából. Lehet, hogy örökre elaludtak a gondolatai... Csak ül, világért sem mozdulva meg, szegény anyja ágyánál, fogalma sem volt róla, kik álldogálnak még ott körülötte, mintha apját sem látta volna. Pedig az nem

volt ily csendes, hanem öreges, csodálkozó siránkozásával könnyekre fakasztotta a körülötte lévőket.

Akkor sem tudott még gondolkozni, mikor már a temetésen is túl voltak. Csak valahogy mintha ezer mérföldnyiről valahonnan elindult volna valami gondolatféle, ezer mérföldnyi mélyről, vagy magasból, vagy Isten tudja honnét, a titkok világából, valami csendes, áhitatos kívánság indult el valahonnan. Valami kívánság: mit tehetne anyjáért? Mit tehetne anyjáért, aki meg sem tudta őt még utoljára simogatni sem? Mit is tehet egy fiatalember, nem jobb, nem rosszabb, mint a többi fiatalember, aki ott él, abban az emberrengetegben, mint ő, mit tehetne egy halott anyáért? Mit lehetne egy örökre megpihent anyáért tenni, aki, míg élt, soha nem kért semmit, elég volt az, ha a fia vidám, ha a fia pontosan megírja hetenkint a levelét, ha van hová lehajtani ifjú fejét, van mit aprítania a tejbe és szép jövő is vár rá, hála legyen érte az Istennek... Mit lehet tenni egy ilyen anyáért?

Egy hétig maradt otthon és mialatt apjának drága öreg kezét fogta, arra a ködben, homályban közeledő kívánságra gondolt, egyedül már csak ezen kívánságra.

És amikor elbúcsúzott apjától, aki nem akart vele jönni Pestre (ő már csak itt akar meghalni az Édes közelében és vele együtt akar nyugodni), ekkor egyszerre előtört lelke mélyéből: egy ígéret. Megígérte apjának, hogy egész éven át, mindkétszer, reggel és este, kaddist fog mondani anyjáért.

Mikor már ott ült a vonatban, fájdalmába már az adakozniakarás valamelyes gyönyörűsége is beleolvadt. Mert az ő körülményei között naponta kétszer kaddist tartani? Az ő főnöke is zsidó, de bizony nem valami jámbor ember lehet, nem is igen tud sokat az öreg Grüner Arnoldról, csak azt látja, hogy öreg, ridegnek elég rideg, vagy talán csak inkább szótlan, annyit tud, hogy a feleségével igen szépen szokott beszélgetni telefonon, egyszer-másszor látta is az idős úriasszonyt, ilyenkor mintha barátságosan mosolygott volna rá, de ez talán nem is igaz... Tény azonban, hogy estefelé, mikor kaddisra kell mennie a templomba, akkor van a hivatalában a legtöbb dolog. Ilyenkor a kész postával oda kell állnia az öreg Grüner mellé és ott kell állnia, míg csak alá nincs írva minden egyes levél, így megy ez már évek óta és ezt semmi a világon meg nem változtathatja.

És ennek most mégis meg kell változnia! Érezte, hogy oly szilárd az akarat, hogy az minden akadályt el fog hárítani! El kell hárítania! Még ha csoda történik is! Csoda! Elmerengett a szón. Ez a szó csak még jobban eszébe juttatta anyját. Csoda... Hogy várta ő kicsi korában a csodát! Mennyit mesélt neki édesanyja csodákról, szép, gyönyörű csodákról, amik a nagy istenfélőkkel estek meg! És ő, hogy hallgatta őket! Hogy megváltozott azóta minden! Anyja istenfélő maradt haláláig, apja még ma is tefilimmal imádkozik naponta és ő? Most egyszerre meglátta önmagát. De azt is, hogy nem, nem is változott meg mégsem annyira! Mert hiszen ha ott nem szunnyadna lelkében most is az istenfélelem: vajjon hogy juthatott volna neki eszébe a csodák közt a legcsodálatosabb: annyi nehézség, szinte lehetetlenség közepette megcsinálni, amire önmagától vállalkozott?... Szinte elképzelhetetlen, hogy fog majd odaállni rideg, megközelíthetetlen főnöke elé a kéréssel: minden istenáldott napon, a munka kellős közepén, egy teljes órára elmenni! Egy teljes órára! Mikor mindenkinek csak úgy ég kezei közt a munka!

Nem gondolkozott akkor sem, amikor ott állt a főnöke előtt és megkérte, hogy naponta estefelé elmelessen a templomba, kaddist mondani.

Grüner Arnold úr arcán nem mozdult semmi. Aztán halkán, ridegen megszólalt:

— Sajnálom, Melczer úr, nem tehetem. Az irodám képét nem változtathatom meg. Ma emiatt, holnap valami más miatt kimaradna valaki más. Ma egy óra, holnap már kettő. A reggeli idővel rendelkezhet. Mire a hivatal megkezdődik, maga már vissza is lehet a templomból. De a délutánt nem hagyhatom elvesztegetni.

Melczer László sápadtan hallgatta az öreg embert. Oly idegen volt neki most! És idegen lett egyszerre minden, az egész iroda. Mi keresnivalója van neki itt? Jó, jó, tudja ő azt nagyon jól, hogy manapság nehezebb álláshoz jutni, mint talán... nem, nincs is, amihez ezt mérni lehetne! Ismerik, szeretik, tisztességesen fizetik és... és mégis..

Kidobbant belőle a szó, az akarat, a csodában való hit, önmagában való hit:

— Akkor hát, Grüner úr, nagyon sajnálom... nekem a kaddis fontosabb mindennél a világon.

— Rendben van, Melczer úr — felelte Grüner úr és meg sem moccant az arca — akkor elsejétől számított három hónap múlva...

— Kilépek! — válaszolta a fiatalember.

Délután elment a kaddisra. Most már volt bőven ideje hozzá. A törvények megengedik, álláskereséssel tölteni néhány órát naponta. Bent a templomban olyan csekélységnek, olyan semmisnek látszott a szigorú Grüner úr felmondása. Nem is haragudott rá. Tudta, hogy olyan dolgot kért, amit valóban nem lehet teljesíteni egy olyan embernek, aki teljesen vallástalan életet élt. Pedig bizonyára az öreg Grüner is jó zsidó szülők nevelték, hogy lehetséges az, ennyire elrugaszkodni a szent hagyományoktól? Itt a templomban minden olyan barátságos, olyan emlékeztető, olyan természetes, olyan szent a sok öreg ember... És éppen az a Grüner... No, talán inkább sajnálatraméltó, szegény.

Egy hónap telt már el az első kaddis óta. De a fiatal Melczer épp oly sietve megy kora reggel, mint estefelé a templomba, mintha először menne. Ha nem is oly vidám, mint anyja halála előtt volt, de nem elégedetlen. Sokat gondol anyjára, nemcsak ima közben, hanem azon innen és azon túl is. Munkáját épp oly pontosan végzi az irodában, mint ezelőtt és ha felmondásban van is, mindenben igyekszik pótolni a délutáni kimaradását. Ha el nem hangzott volna a felmondás, semmiből nem lehetett volna sejtteni, hogy néhány hét még, aztán kenyér nélkül marad Melczer László.

Az ötödik hét elején, egy reggel nem volt ott pontosan a főnök. Soha, semmi olyas nem történhetett, ami az öregúr konok időbeosztását kizökkentette volna rendes medréből. Reggel nyolckor, akár fagyott, akár izzott künn az idő: ő odaült íróasztala mellé.

Már kilenc óra. Nincs annyi lehetőség, amennyit meg ne vitattak volna elmaradása okáról.

Végül is tizenegy felé telefonhoz kérte Melczer Lászlót. És közölte, hogy a postát ne tegyék félre, holnap sem jön be. A fontosabbakat írja alá maga Melczer, ami elodázható, az maradjon.

Egy szóval sem említette azonban elmaradása okát. Így tehát csak újabb találgatás kezdődött...

Három napig nem jött be az öreg Grüner. A negyedik napon bejött.

De mintha nem is ő volna az.

Akkor már tudták az irodában is a hírt: a kedves, mosolygósarcú öreg hölgy meghalt. Négynapi kínlődés után itthagya a kevésszavú férjét, akinek ő volt mindene.

Mindene a földön.

A földön. Mert a földön járt mindig Grüner úr. A vagyonát a földön szerezte; és a vallásosságot, az istenhitet, mindent ami nem a pénzzel és a feleségével volt kapcsolatos: fölösleges és nevetséges érzelmességnek tartotta. A mi van, az a földön van. Azontúl nincs semmi.

És most... ott fekszik a felesége. Délután temeti. Lehetséges ez? Lehetséges az, hogy a sok kipróbált orvos-professzor, a rengeteg pénzért egyetlen percet sem tudtak adni cserébe az ő feleségének? Lehetséges az? Mibe, milyen gondolatba lehetne kapaszkodni, hogy minden bútor, kép, az egész lakásban minden, amiben annyi gyönyörű évet töltöttek együtt, ne azt visszhangozza: elmúlt, elmúlt, elmúlt!!!?...

Délután lesz a temetés. Senkije sincs. Soha senki rokonával kapcsolatot nem tartott fenn, ez is csak elvennie tőle azt az időt, amit feleségével tölthetett. Amilyen rendet tartott az irodában, háza táján is csak úgy volt. Szabad ideje a feleségéé, senki másé.

És most nincs senki, aki egyetlen szóval megvigasztalja.

Mibe, mibe lehetne kapaszkodni egy ilyen öreg szívnek, akinek már csak lefelé, a sír felé, verődtek gyökerei? Gyerek nincs, testvér nincs, egyik részről sem... a távolabbi rokonok pedig most sem érdekelték.

És így, ilyen ridegen hajtsa le fejét a felesége ott lenni a földben? Hiszen ez nem is temetés, csak éppen eltakartítás! Hiszen nincs senki, aki egyetlen könnyet is elmozdítson a bodogultért?

Az iroda összes alkalmazottai a személyes hívásra, természetesen kivonultak. De mivel alig látták életükben egyszer-kétszer az öreg úrnőt, itt minden bánat csak az öreg Grüner vállára szakadt.

De azért ő sem sírt. Száraz szemmel nézte, mint testnek-vesznek vad idegenek az ő felesége körül, az ő felesége... körül... Az ő felesége...

Nem gondolkodott tovább ezen. Hagyta, hadd vigyék. Hadd tegyék a földbe, hadd imádkozzanak fölötte, hadd tegyenek, amit akarnak...

Hazaérkezett. Otthon már várta az odakészített alacsony számoly. Leült. Azt hitte, kiveszett minden gondolata. Némán meredt maga elé és nem tudta volna megismerni még önmagát sem talán, ha éppen tükörbe téved a tekintete....

Keserű lett a lelke és nem könnyebbült meg. Rideg, üzletekhez szokott gondolkozása semmibe vette a rituálékat. Minek itt ülni és virrasztani, ahogy azt mások parancsolják? Mire való mindez? Talán felébred tőle a halott?

Fel akart kelni ültőhelyéről.

És egyszerre csak úgy érezte: nem tud. Nem bírja megtenni, hogy felkeljen. Eszébe jutott felesége mosolygós arca, amint imakönyve fölé hajlik, imádkozik... Igen, ő jámbor volt! Akármennyire is semmibe sem vette férje ezeket az imádkozásait, ő mégis megtette, haláláig.

Nem, nem lehet innét felkelni. Itt kell ülni, ezen a számolyon és végesvégig gondolni olyan dolgokat, amik egészen csodálatosak voltak. Gyermekkor, szülők, imádkozások, régi hite, amelyben később sem nem mosolygott, sem fönn nem akadt, csak egyszerűen elfeledte és végül... valahonnan egyszerre csak előtöppan egy gondolat, egy név, maga sem tudja, hogyan, miképpen, hiszen még álmában sem gondolt rá soha és mégis, most itt van, folyton ismételnie kell: igen, igen... értem... értem... szegény gyermek... szegény Melczer László... igen... igen... Így legyen ezután... így legyen...

Kora reggel van. Friss koratavaszi reggel.

Valaki kopog Grüner bácsi szobáján: Melczer László. Azt hitte, az öregúr még alszik. De az öregúr már ott várja felöltözve.

Együtt mennek le a lépcsőn. Melczer László karonfogja Grüner Arnold urat és ballagnak a kora reggelben.

A templom felé: kaddist mondani. Mindketten.

Melczer László hitt a csodában és a csoda: ime, megtörtént...

Peterdi Andor: Nincs rajtam folt...

Nincs rajtam folt, se jel, se bélyeg,
Nézek, mint más, úgy mozgok, lépek,
Csak úgy kering és lejt a vérem
Törvényszerinti ütemében.
Gondolkodom, érzek, meg látok:
Messziséget és magosságot.
Születtem, élek és elégek
S mint minden ember: sirba térek!

Mégis, mért néznek engem másnak,
Elemeznek és magyaráznak,
Izekre szedik minden részem
S hogy ki vagyok: nem tudják mégsem.
Egyszer göröngy, sokszor csak szálka
Urak és bitangok útjába.
Igy élek gyalázatkönyéren
Mindenhol a földkerekségen.

Mégsem változik a lét rendje,
Hullásra vagyunk itt teremtvé.
Hírünk a csillagokig érhet,
S úgy sem áll meg velünk az élet
És ti, kik szegény testvéreimet
A vad világba szétkergetitek
Üvöltve, im az arcotokba vágom:
Ti is csak röggé, gazzá váltok e világon!

Sebesi Ernő: Szentföldi üzenet

Hiába nőttek közénk a falak,
Én mindörökre megtalálталak!

S bár szíved hétpecsétes, zord titok,
Az ajtaján én egyszer benyitok.

Nem sikoltoz a vágyam, csak jajong,
Mint mikor lágyan megcsendül a gong.

Te eltűnhetsz, de Hozzád jó utat,
Mint friss kúthoz a szomjuság mutat.

A hidat Hozzád nem is keresem,
Csak húnyt szemmel, sós könnytől eresem.

Úgy lépem át a Bánat partjait,
Te tudod: mily görcsösen tartja itt.

Mély fájdalom örök pilléreit
Akár a koldus bús filléreit.

Rejtély csillog a távol peremén,
Reménysugaram Tőled nyerem én.

S ha lángom füstje ér csak s tüze nem,
A messzeségből én ezt üzenem:

Te csúcs vagy s Rád a mélyből meredek!
Mert Minden vagy!! A Vég és az Eredet!!!

MUNKÁCSI ERNŐ: A LIVORNOI ZSIDÓ KULTÚRA

III.

A LIVORNOI IRODALOM

„Ha elmegy községünk múzeumába“, — így kezdte Toaff főrabbi beszélgetésünket, — „megtalálhatja a livornoi irodalom nagyjainak, elsősorban szentéletű *rabbijaink* ereklét; ha el fog látogatni a XVI—XVIII. századból származó sírkertjeinkbe, márványba vésve fogja olvasni ugyanezek sírfeliratait, mert mindig nagy súlyt helyeztünk arra, hogy nagyjaink emlékét méltóan megőrizzük; s ha eljön a livornoi évszázados talmud-tóra könyvtárába, nemcsak a községünkben kinyomott művek százait fogja látni, hanem olyan ritka kéziratokat is, amelyek között a rabbinikus irodalom legnagyobb mestereinek, így a nagy Káro Józsefnek, a Sulchan Aruch szerzőjének írásai sem hiányoznak.“

A hajdan virágzó livornoi irodalom *elsősorban vallási tárgyú volt*. Az a szabadság, amit a toscanai nagyhercegek ősainknek biztosítottak, lehetővé tette, hogy Livornóban a zsidó tudomány számára igen kedvező központ alakuljon ki. Számátalan vallási társulat (chevra), imaház, iskola, tanház (beth hamidras, jesiba) keletkezett, ahová a zsidó lakosság apraja, nagya tömegesen tódult, hogy meghallgassa a híres rabbik előadásait. Virágzott a híres talmudtóra iskolánk, amely Itáliának és a távoli Keletnek annyi kiváló rabbit nevelt s amelynek élén mindig egy nagy tudós (ros-jesiba) állott. Már a *XVII. században* Livorno volt az egyik központja az olasz zsidó tudományos életnek, ahonnan az irodalom, a művelődés és a hittudomány kiváló alakjai kerültek ki. Tulajdonképpen azonban csak a *XVIII. században* érkezett el Livorno nagyságának tetőpontjához; tudományos életének híre, neve ekkor már az egész világon elismert lett. Livornoba fordultak azok a községek, amelyeknek szükségük volt tudós lelkipásztorra és az itteni iskolából híres papok kerültek ki, akik Itálián kívül is terjesztették a vallásos tudást. Sokszor előfordult, hogy külföldön élő világhírű rabbik otthagyták hazájukat, hogy néhány évig, vagy évtizedig Livornóban, az ottani kultúrában

és szabadságban élhessenek, vagy hogy az ottani zsidó nyomdában műveiket kiadhassák.

Ha valami nehéz vallási kérdés foglalkoztatta a zsidóság közvéleményét, a livornoi „*nagy rabbibíró*sághoz“ fordultak döntés végett, amelybe a község kormányzói, a massarik évente 3 rabbi tagot választottak és ezek képezték az „*isszur veeter*“ bizottságot (annak megállapítására, hogy mi van „*eltiltva és megengedve*“). Ha szükség volt arra, hogy a zsidó vallásközösség segítő keze megnyilvánuljon, — Livorno

első volt az anyagi támogatásban. A lengyelországi üldözések, a tengeri rablók folytonos garázdálkodásai és a török háborúk állandó szomorú alkalmat szolgáltattak erre a támogatásra. *Buda vára visszafoglalásakor (1686) rab-szíjra fűzött zsidók kiváltásához is nagy összeget adtak a livornoiak*. A külföldi segítség megszervezése végett is állandóan voltak Livornóban más országheli megbízottak, akik ünnepélyes fogadtatást találtak ott és a gazdagabbak pompás palotáikban látták vendégül testvéreiket.

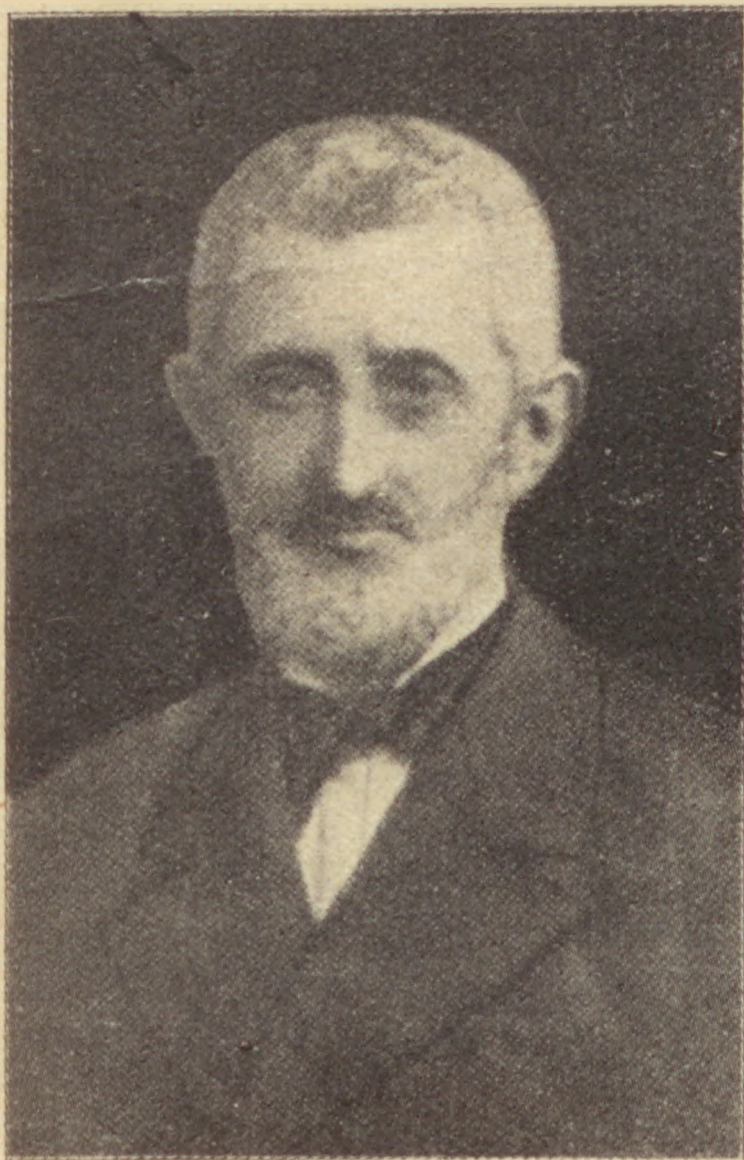
Ebből a környezetből hontakoztak ki a nagynevű livornoi rabbik, akiknek sorát *David ben Zimrah* nyitja meg; ennek 1651-ben megjelent *Saalaus Vetesuvausz* című munkáját a Mediciek címere díszíti. A munka ott látható a livornoi múzeumban és a fejlapon héber betűkkel olvasható az olasz szöveg: „*Sotto il regno del nostro signore Granduca Ferdinando de Medici*“. 1644-ben létesítették Livornóban az első nyomdát és 6 évvel később, 1650-ben már zsidó nyomda is volt, *Jedidiá Gabbai* nyomdája. Ennek a sajtóján nyomták David ben Zimrah rabbi fenti munkáját, és pedig egy bizonyos *Rephael Supino* massari támogatásával. *Supino nemcsak mecénás volt, hanem európai politikus is, aki a híres amsterdami rabbival, Menasse ben Izraellel együtt járt Cromwell Olivérnél a zsidóknak Angliában való újbóli letelepedésének engedélyezése végett*.

A XVIII. századbeli zsidó irodalmi kiválóságok között az első rabbi *Joszéf di Emmanuel Ergas* (1686—1730) volt, nemes, gazdag spanyol család leszármazottja, ki kora ifjúságától kezdve Livornóban tanult és később, mint a község rabbija ott tanított. Mint a legtöbb livornoi rabbi, különös szeretettel foglalkozott a theozófiai kabbalisztikával. A livornoi annalesek megőrizték korai halálának (1730) emlékét és azt a megrendítő jelenetet, amidőn egyetlen fiát — aki később ugyancsak híres rabbi lett, — Ábrahámot, egyik fiatal tanítványának a később világhírűvé vált livornoi rabbinak: *Maleachi Hakohennek* nevelésére bízta.

Egyik utódja *Rephael di Eleazar Meldola* volt (1685—1748), évtizedeken át a talmud-tóra tanára, prédikátor, majd a Tempio Maggiore rabbija. Mint a legtöbb livornoi családnak, úgy neki is Hollandiával és Angliával volt összeköttetése. Meldolának egyik fia Amsterdamban működött rabbiként és főmunkáját: a „*Majim Rabbim*“-ot vele együtt adta ki.

A livornoi rabbiság egyik tündöklő alakja *Emanuel Haj Ricchi* volt (1688—1743). Ferrarai származású és fiatal korában kisebb olasz városokban: Reggióban, Goriziában, Fierenzuolában működött. A szentföld iránti végtelen vágyódása Palesztinába való kivándorlásra készítette; Safedbe, majd Aleppóba költözött. De munkáinak kiadása végett időnként vissza-visszatért Itáliába és ilyenkor Livornóban telepedett meg s az ottani rabbiságban működött. Egyik utazása alkalmával a tengeri rablók fogságába esett, ahonnan a livornoiak váltották ki. Ő avatta fel 1742-ben a livornoi templom büszkeségét, a gyönyörű szentélyt és az ő költeményeit énekelték még a Tébáh felavatásakor is 1745-ben. De ezt már nem élte meg, mert 1745-ben Modena és Bologna közötti úton rablók megtámadták és megölték.

Különleges érdemei voltak *Ábrahám Jichak Castello* rabbinak (1721—1789), aki nemcsak nagy író, de kiváló szónok és költő volt. Egyik szónoklata retorikai formájának tökéletességével és megragadó tartalmával, nemcsak kitűnő mű-, de történeti forrás is. 1765-ben tartotta ezt a szónoklatát a Tempio Maggioreban, I. Ferenc császárnak, Mária Terézia férjének, Toscana nagyhercegének halálakor, akit mint jó és nemeslelkű uralkodót, a livornoi zsidóság mélyen meggyászolt. Ezt a beszédet ki is adták. A címlap-

(11) Elia Benamozeg, híres livornoi rabbi, akiről Livorno templomterét elnevezték

nak rajza és felirata igen érdekes. (4. sz. kép.) Mikor 1789-ben a nagytemplom első alapos restaurálási munkáit befejezték, az ő költeményeivel avatták fel az átalakított templomot.

A livornoi zsidó tudomány legnagyobb alakja: Maleachi Hakohen, aki — mint Graetz írja róla — az olasz nagy rabbitekintélyek sorát lezárta. Maleachi 1700-ban Livornoban született és az ottani talmudtóra növendéke volt. Mestere rabbi Joséf Ergas volt, aki annyira becsülte, hogy — amint már fentebb említettem — egyetlen fiának nevelését reá bízta. Maleachi egész életét Livornoban töltötte el és elérte mindazt a méltóságot és kitüntetést, amivel ez a község virágzása tetőponján megtszthette. Tagja, majd elnöke volt a rabbiságnak s a talmud-tóra Rás-ja. Népszerűségével sem elődei, sem utódai közül senki sem versenyezhetett; tisztelték, rajongtak érte, valósággal szentnek tartották. Nagy népszerűsége kapcsolatos volt azokkal a szomorú eseményekkel, amelyeket a livornoi község egy föld-rengés kapcsán az 5502. év (polgári időszámítás szerint 1742) sebeth hónapjában átélt. Ő maga írja le ennek történetét Shibhé Todáh című liturgiai költeményeket tartalmazó egyik munkájában. Sebeth 12-én estefelé, mikor a livornoiak már lefeküdni készültek, hirtelen hatalmas lökések és a föld megmozdulása vált érezhetővé. A házak meg-ingogtak; irtózatoss pánik támadt és csakhamar a nagytemplom megtelt könyörgő és síró hívekkel. Hajnalig imádkoztak. Másnap megszűnt a rendes élet. Az összes üzletek zárva maradtak és a zsidók böjtöltek. A templomban meg-fujták a sófárt és Maleachi a megtérésről prédikált. A következő napon irtózatoss égiháború volt, sötétség támadt és ijesztő földalatti robajjal a lökések megismétlődtek. A lakosság elmenekült a városból és a környező dombokon sátrakat ütött. A zsidó lakosság lelkipásztora Maleachi volt; vigasztalt, bátorított és a szegények közt élelmet és ruhát

osztogatott. Ezeknek a napoknak emlékét a livornoiak nem feledték el.

Maleachi főmunkája: a „Jád Maleachi“ elismert nagyszabású, ragyogó okfejtésű mű, amelyben a talmud főfogalmainak és frazeológiáinak magyarázatát adta. Ezen és a már említett Shibhé Todáh című munkáján kívül, még számos kisebb műve is van. De saját munkáin kívül történelmi érdeme a középkori olasz zsidó irodalom kéziratainak gyűjtése; neki köszönheti a zsidó tudomány, hogy ezek az utókor számára megmaradtak.

Jámhor ember volt; a „hászidok“ ama csoportjába tartozott, akik nemcsak nappal, de éjjel is tanulnak és imádkoznak. 1771-ben halt meg. Sírja ott van a livornoi zsidók pantheonjában, a Via del Corallon levő temetőben, amelynek egyik egyszerű gulája őrzi emlékét. A jobboldalon a következő feliratot olvastam le:

„Járókelők közeledjete és tekinsetek meg ezt a követ, amely magában rejti a világ alapját és erősségét, — a Mestert, aki Isten angyalához hasonlított, — papok, nemzedékek nagyját és díszét, igazsággal ítélte meg a szegényt és békességet szerzett, tanította Izraelben a mindenség Alkotójának törvényeit, létezése pillanatától, amíg csak idekerült; ismerte Teremtőjét és Alkotóját, ezért örök életre szállott fel a mennyekbe, az Ur előtt legyen jutalma.“

A baloldali feliratnak szövege pedig a következő:

„E kő alatt van elrejtve egy bölcs, tökéletes, hűséges férfiú, a község Rávja, a kiváló bíró, az isteni filozófus, jámbor és szerény, Izrael tanának terjesztője, Maleachi Hakohen, lelke felszállott a magasságba, Hesvan hónapjában, legyen nyugalma dicsőségben, lelke legyen bekötve az örök élet kötelékébe.“

Maleachi után még egy nagy rabbi tartotta fenn a livornoi tudomány dicsőséges zászlaját: Haym Josef David Azulaj (1727—1807). Romantikus pályát futott be. Jeruzsálemben született, ott és Hebronban tanult. Tudományának híre elterjedt egész Európában s különösen Olaszországban, Törökországban és Németországban. A leghíresebb olasz községek kínálták fel neki a rabbiságságot. Egyiket sem fogadta el, de 1756-ban a livornoi massarik elnökének, Micael Pereyra de Leonnak hívására Livornoba jött, hogy munkáját kinyomassa. Pereyra nemcsak bőkezű mecénása volt, hanem ez a zsidó tudományokban is járatos (maskil) gazdag gyáros saját palotájába fogadta be a világhírű tudóst és az előzőekenységnek minden megnyilvánulásával elhalmozta. Az ő támogatásával Azulaj rabbi Párizsba utazott, ahol engedélyt kapott, hogy a királyi könyvtárban középkori zsidó kéziratokat másolhasson le, amelyeket munkáinál felhasználhat. Később visszatért Palesztinába, de nem tudott ott maradni, — visszavágyott Livornoba, ahol akkor a zsidó tudományos világ központja volt. 1781-ben végleg itt telepedett meg és hozzákezdett nagy munkáinak kiadásához. Pereyra saját palotájában rendezett be számára lakást, amelyből a nagy rabbi alig mozdult ki. A mindennapi istentiszteleten való részvétel végett csak a palota első emeletére kellett lemennie, ahol a házigazda gyönyörű „oratorio“-t rendezett be számára. Egyszer egy évben, a „Tesuba“ szombatján szokott a Tempio Maggiore-ban prédikálni. Ilyenkor hatalmas tömeg kísérte lakásától a temp-

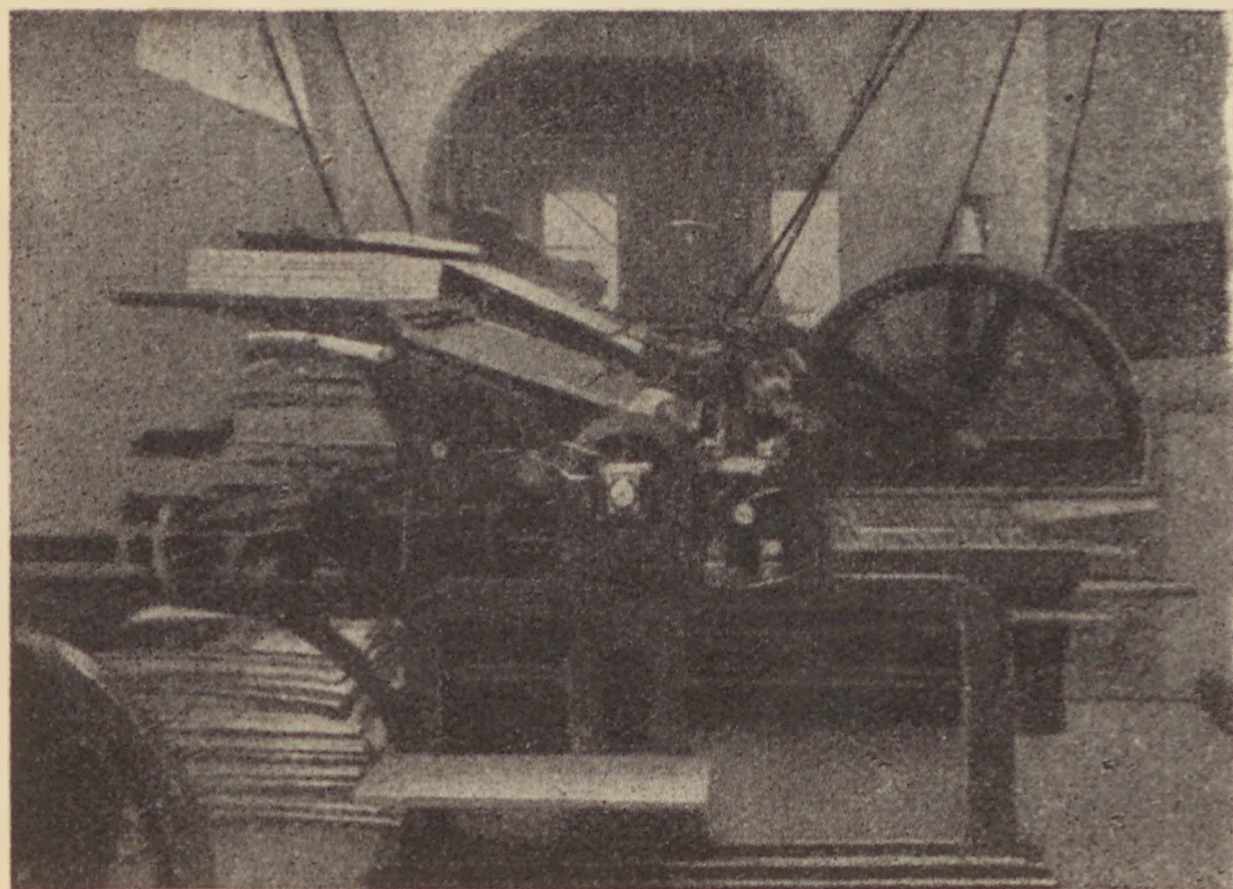

(12) Alkalmi költemény kiadás, amely a livornoi zsidó nyomdából 1776-ban került ki Daniel de Medina-nak Mirjam Natal-lal kötött házassága alkalmával

lomig és áhítattal hallgatta a szentbeszédet. A hívek hódolattal tisztelték, azt hitték, hogy természetfeletti ereje van. 1806-ban bekövekezett halála után egész legendakör alakult ki körülötte és még mai napig is beszélnek Livornoban azokról a csodákról, amelyeket Azulaj rabbi véghezvitt. A bűnbánó napokban még most is sokan zarándokolnak el sírjához s a livornoi zsidó múzeum II. termében a látogató szeme megakad egy gyönyörű, kacsú, elegáns vonalú tóraszekrényen, bronz-tóradíszeken és egy díszes karosszéken. Ezek Pereyra egykori „oratorio“-jából valók, a karosszék az, amelyen az imaházban Azulaj rabbi ült.

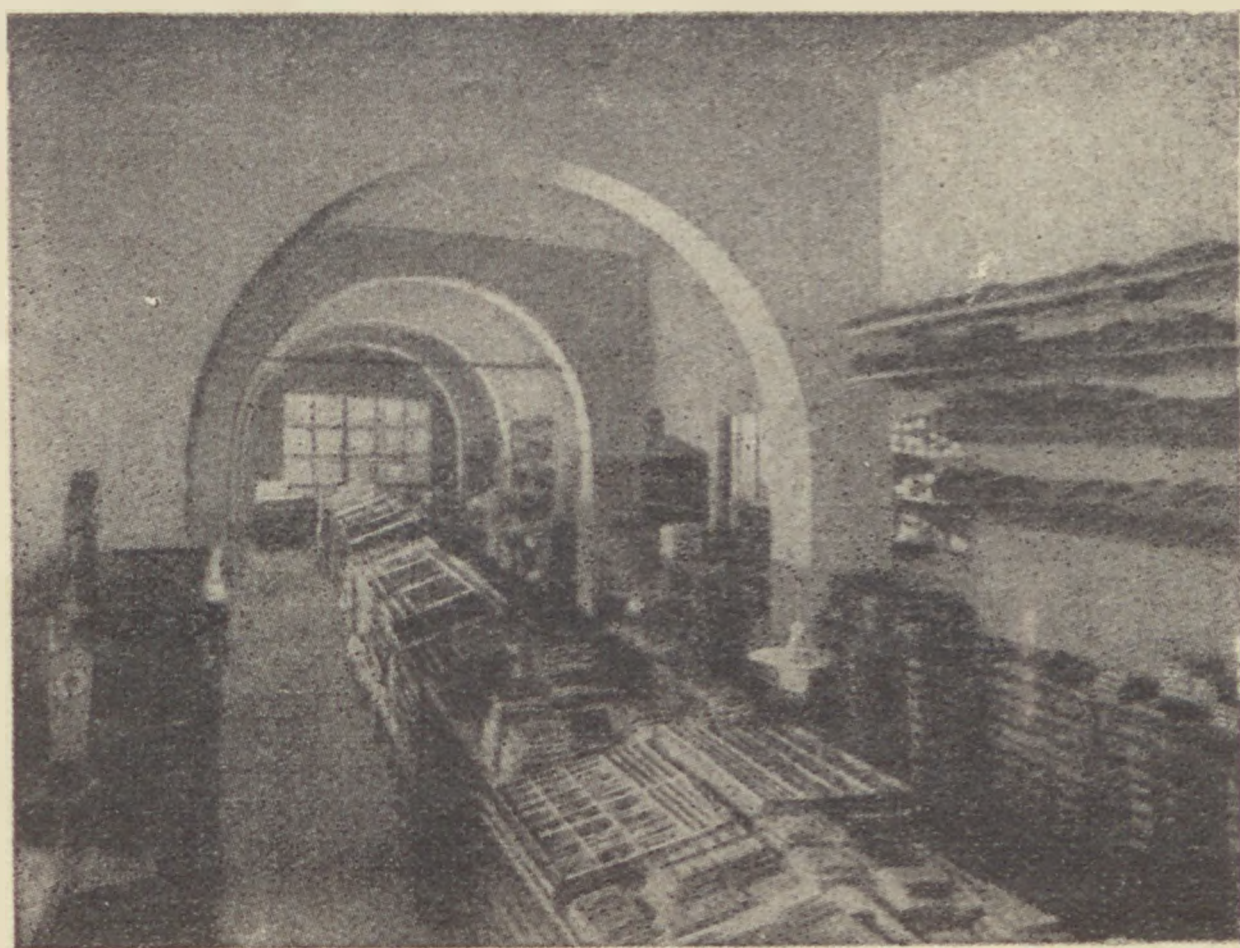
Amikor Toaff főrabbi előadásszerű ismertetésében idáig eljutott, — hangját felemelve, hangsúlyozottan folytatta: „Ime, nagy rabbijaink élettörténete: a livornoi zsidó kultúra fejlődésének tükre, amely a XVIII. században ért el nagyságának tetőfokához. Megvolt a kultúra fejlődésének gazdasági megalapozottsága is. Az államhatalom nemcsak hogy nem gördített akadályokat, de minden módon elősegítette a gazdasági fejlődést s ebben a polgári jólétben csaknem mindenkinek módjában volt a zsidó tudományokkal foglalkozni. A livornoi nyomdákban hatalmas új munkák láttak napvilágot. Számtalan oratorio, iskola, tanház volt. Nappal és éjjel, minden időben imádkoztak, tanultak és prédikáltak. Rabbik, hitszónokok és tanulni vágyók tömege élt ebben a városban és nyert támogatást részben a községtől, részben magánosoktól. Ebben a virágzó légkörben díszítették fel templomukat a „Hêchal“-lal, „Têbáh“-val és a mennyezet felirataival. Királyok és fejedelmek tisztelték meg jelenlétükkel ezt a fenséges épületet s látogatásuk emlékei a templomban ma is látható művészies emléktáblák. A hívek kegyes ajándékaikkal elhalmozták templomukat: számtalan tóratekerccsel, művészi tóradísszal, köpennyel és függönnyel gazdagították annak kincsesládát. Természetes, hogy ez a lüktető, virágzó élet a költők fantáziáját is felkeltette és megteremtette a megfelelő vallásos költészetet. Könnyen találtak tárgyat költeményeikhez. A templomnak egy új dísz, — a község massarijaitól létesített új intézmény — egy mecénás hőkezű támogatása, jóbarát vagy neves ember házassága, mindezek alkalmul szolgáltak erre, — nem is szólva a zsinagógiai élet adottságairól: a purimi és szimhat-tóra ünnepségeiről.“*

* Ki is adták az ilyen alkalmi költeményeket. A zsidó könyvnyomdászat remeke J. Castellonak „Daniel de Medina“-nak „Mirjam Natal“-lal kötött házassága alkalmával írt „Dibré Sir“ c. költeményének kiadása. (L. 12. sz. képet.)

(13) מחדרי בית דפוס בלפורטי

S. Belforte ma is létező livornoi zsidó nyomda gépei

(14) יוצאים ממנו כאלף ספרים ביום אחד

S. Belforte livornoi zsidó nyomda egyik terme

De a livornoi zsidótársadalomban nemcsak a zsidó tudomány virágzott, hanem nagy súlyt fektettek a világi tudásra és az általános műveltségre is. A massarik — amint a fennmaradt ítéletekből kitűnik — bár kereskedők, de igen művelt, tanult emberek voltak és nagy tudással hozták meg polgári, kereskedelmi és büntetőügyekben határozataikat. A rabbik munkái is mutatják, hogy azoknak nemcsak vallási tudásuk volt, de lépést tartottak a világi kultúra fejlődésével is. Portugál nyelven szónokoltak, de azért valamennyien jól beszéltek olaszul is.

A spanyol ősök tradícióihoz híven, számos livornoi zsidó foglalkozott az orvostudománnyal és a zsidó orvosok jelentőségére jellemző, hogy a „Livornina“ kifejezetten megengedte, hogy keresztény betegeket is gyógyíthassanak. A livornoi zsidó orvosok a pisai egyetemen tanultak, jó barátságban voltak keresztény kollégáikkal és részt vettek azok társadalmi összejövetelein. Nagyhírű orvos volt a XVII. század közepe táján David Valensi, amellet asztro-nomus és a zsidó tudományoknak nagy barátja. Ugyanezen század vége felé orvosi és filozófiai tudományairól egész Itáliában ismerték David Nietót. Az orvosoknak vezető szerepük volt a község életében; előfordult, hogy rabbik egyúttal orvosok is voltak. (Ilyen Mose Tilque, Adam Bondi stb.)

A livornoi zsidók az orvosi tudományon kívül kitűntek a szépirodalomban, a filozófiában, a fizikai és matematikai tudományban is. Erre nézve legjellemzőbb, hogy a XVII. század második felében és a XVIII. század elején az olasz irodalomnak egyik legkiválóbb képviselője a zsidó vallású Josef Attias (1672—1745) az encyclopedisták előfutárjaihoz tartozott; kiválóságát belföldiek és külföldiek egyaránt elismerték. II. Cosimo nagyherceg barátságával tüntette ki. A legkiválóbb külföldi tudósokkal állott levelezésben, így Wake Canterbury érsekkal is. Házában nemcsak Livorno városának előkelőségei fordultak meg, hanem nála adtak találkozót azok a tudós külföldiek, — gyakran katolikus misszionáriusok — akik Livornon átutaztak. Állandó vendégei voltak a külföldi államoknak livornoi konzuljai is. Ez a kiváló férfi a livornoi zsidó községben is vezető szerepet játszott. Hosszú éveken át massari volt és szava döntően esett a súlyba a „governante“-k és a massarik tanácsában. Járatos volt a zsidó tudományokban is; életmódjában a tradíciókat szigorúan megőrizte és ez adott alkalmat arra, hogy a „rabbi“ címmel tüntessék ki.

Josef Attias alakja jellemző arra az átalakulásra, amely

a XVIII. század végén a livornoi zsidókban végbement. A vagyonosabb rétegek nem akarták, hogy gyermekeiket csak rabbik neveljék, hanem a matematikában, asztronómiában, filozófiában és a zenében járatos mestereket kerestek. Arra törekedtek, hogy a felnövő ifjúság nemcsak minden társaságban megállja helyét, hanem az akkor Olaszországban divatos szalónokban kitünjenek a társasági formák ismeretével, világi tudásukkal és szellemességükkel. S az így nevelt új nemzedék idővel elfoglalta helyét a község vezetésében is. Erre jellemző, hogy míg kezdetben a fejedelmi látogatásokról megemlékező márványtáblák feliratait spanyol nyelven fogalmazták, — a XVIII. század huszas éveitől kezdve — a nemzetközi irodalom nyelvén, latinul írták.

Az olasz zsidó költészet egészen a XVIII. század végéig virágzott Livornóban. Utolsó nevezetes alakja L'Ambert volt, a híres zsidó nyomdának, Marco Coltellini nyomdájának igazgatója. Az ő vezetése alatt ebben a nyomdában nyomták ki a modern büntető jogtudomány leghíresebb

művét, Cesare Beccaria könyvét: „*Dei delitti e delle pene*”, — „*A büntettekről és azok büntetéseiről*”.

„Ne higgye, hogy Livornóban a zsidó irodalom megszűnt volna” — ezzel fejezte be Toaff főrabbi velem folytatott beszélgetését. — „*Nem véletlen, hogy Itáliában az egyetlen zsidó nyomda, — amely egyuttal az egész szefard világ nyomdája is — Livornóban van. S alig három évtizede, hogy meghalt az én nagynevű, áldott emlékű mesterem, Elia Benamozeg főrabbi, a hagyományos livornoi zsidó irodalomnak az őshöz méltó modern folytatója, akiről az évszázados rabbiiskolában elhelyezett emléktábla így emlékezik meg: „Maestro dei Maestri in Izraele”. Az ő tanításaiból ismertem meg elődeim műveit, — akiknek emlékét egyébként is kegyelettel ápoljuk. Elia Benamozeg, a livornoi rabbiiskola növendékeivel, a Ros Hásáná és Jom Kippur közötti bűnbánó napokban fel szokta keresni temetőinkben a nagynevű ősök sírjait. Ergas, Maleachi, Azulai és a többiek sírjánál most is imádsággal áldozunk emléküknél.*”

Uri-Cvi Grünberg (Tel-Aviv): Hazavonulók szent találkozója

Nem aranybányászok vagyunk mi itt a sivatagban,
hisz Isten sziklamezeiben aranyerekre úgysem bu-
kanunk.

Ezt tudták már apáink és tudjuk mi is.

Mik vagyunk hát akkor mi itten? Mik vagyunk?

Dalos sziklarobbantó tábor.

Megszállott lelkű szent dinamók.

Szívünkben égő erdők vad tüze lángol.

S tudjátok, e fájdalom jajjait merről sodorja felénk
a szél?

Honkereső seregek éhségtől kicserepesedett ajkairól:
Földet, sok földet nekünk: kenyeret adjatok
Kanaán-foglaló atyáink feltáruzó jussából.

És hogy ma már éled, pezseg minden a pusztában,
mindezért csak karjainknak hála.

Széjjelzúzzuk e sziklás föld „szent páncélját”
hogy kétezer év után újra hazai kenyeret ehessünk
hazai források vizével hűsítsük kiszáradt inyünket.
Im már zöldelnek a búzatáblák,
olajfák hajtanak új rügyeket,
hogy a szent anyaföld áldását élvezhessük végre:
mi és gyermekeink meg jószágaink
s mindenki, ki hajóval közelít partjainkhoz,
és őszinte-igaz szívvel járul szegény asztalunkhoz.

A világ 70 sarkából özönlöttünk ide
s mégis ugyanegy melódia zeng csontjainkban.
Oroszország, Lengyelhon, Lettország volt a hazánk;
németek, románok földjéről:
a napos Jemenből, a komor Balkánról:
Perzsiából s a Kaukázus hegyeiből jövünk
és nem aranyat keresünk,
Sziklákat robbantunk,
mert kenyérföldet kell varázsolnunk Isten szent pusz-
taiból.

Mi vagyunk az új alchimisták.

Isten eltorvadt haldokló földjéből

élő falut kotyvasztottunk

s örökbecsű névvel díszítettük: Tel-Hai!

Magaslatainkon terpeszkedő Galilea

e kicsiny falva olyan drága nekünk,

mint a tefilin-sel-ros egy szent koponyán.

Hetven gálut-otthonunktól

már igen-igen messze távolodtunk.

Hogy apáink, anyáink éltek-haltak ott?

Hogy ott ringott bölcsőnk

és most héberül beszélő szánk először ama gálut-
nyelven gagyogott?

A gyilkosan emésztő beteges honvágy
szívünkben többé már nem üt tanyát.

Az ifjúság villámló éle napról-napra
hatalmas sziklába ütközik és hullanak
nagy darab aranyak, hullanak és mi hullani hagyjuk...

A nap perzselő tüzében sziklát-sziklába tör a kéz.
Alkotók éneke száll a föld felé; Ébredj halottidből
sivataggá züllött hazája a népnek.

De este szelíd báránként pihen a kéz.
Lábak lejtenek vad, mámoros táncot
új, földszagú dalok
lázasszerű ütemére.

Oroszország, Lengyelhon, Lettország volt a hazánk;
németek, románok földjéről:
a napos Jemenből, a komor Balkánról:
Perzsiából s a Kaukázus hegyeiből jövünk
és nem aranyat keresünk.
Sziklákat robbantunk,
mert kenyérföldet kell varázsolnunk Isten szent siva-
tagából.

Fordította: Grünberg Gyula

HERZL TIVADAR: JÓB SÁTRA — TÁRCA —

Vala egy ember Uz földében, kinek neve vala Jób Ez az ember tökéletes vala, igaz, istenfélő és a gonosznak gyűlölője. Midőn azután az Úristen elfogadta a Sátán által felajánlott fogadást és csapással sújtotta mindazt, ami Jób-nak kedves volt, hogy istenfélelmét próbára tegye, akkor ez a tökéletes, igaz ember teméntelen panaszra nyitá meg az ő száját. Megátkozta születésének napját. „Elvesszen az a nap, melyen én születtem, az éjszaka is, melyen azt mondták: fűgyermek fogantatott!... Miért nem haltam meg az én anyámnak méhében? Most a földben feküdnék és nyugodnék; aludnék és nyugodalmam volna... mint az elrejtett, idétlen gyermek: mint a kisdedek, kik világosságot nem láttak.“

Nem örök időkre szóló könyv-e, melyben mindez meg van írva? Hányszor szakadtak fel Jób szavai szorongatott emberi szívekből azóta, mióta az Uz földjén élő istenfélő ember megpróbáltatásai után visszakívánta születése előtti boldog idejét? Hányszor?! Hiszen tulajdonképpen minden ember egy-egy Jób. Mindnyájan Jóbok vagyunk, voltunk, vagy leszünk életünk valamely órájában. „Miért jöttem ki anyámnak méhéből? Miért nem lettem olyan... mint a kisdedek, kik világosságot nem láttak?“ Jób panaszának ezek a szavai megragadóak. Az élet keservének legmélyéről törtetek elő, furcsán, nagyszerűen képzelik el a boldogságot: gyermeknek lenni, ki sohasem jött a világra. Lét, mely véget ért, mielőtt elkezdődött volna. Vagy csak az emberfölötti fájdalom alkotta ezt a lehetetlen képet? Léteznek valóban ilyen lények?

Igen. A Szentírás ködbevesző idejének távolából szokunk most át ide, a mi napjainkba. Menjünk ki a városunk szélén zajló ünnepélyes vásárba. Árumintavásár, kiállítás van ott, a hajdani nagy vásárok utóda. Láthatjuk itt mindazokat az ötletes szerszámokat, melyekkel a nyughatatlan emberi szellem egyre tökéletesebb javakat halmoz a kultúra már megszerzett kincsei mellé. Gépeknek nevezett vas-rabszolgákat alkotott az ember és igába fogta a természet láthatatlan, eddig ismeretlen erőit. Mindezt hamarosan megszoktuk, csak még azt nem tudjuk, hogy ezzel milyen új jogok és minő új kötelességek hárultak reánk. Van azonban a vásáron egy deszkabódé is. Meglepődve állunk meg előtte. Mit lehet itt látni? Semmit. Egészen hétköznapi dolog. Már Jób is tudott róla és így nevezte: kisdedek, kik világosságot nem láttak.

A közönség tréfálkozva mondja, hogy ebben a bódében látható a gyermek-keltető gép. Csak még cégtábla kellene a bódéra, melyre gólya van festve, amint a frissen kikeltetett gyermekeket elviszi csőrében a megadott címekre. Egyébként ilyen cégtábla nem is okvetlenül szükséges, hiszen úgys mindenki tudja, hogy mit csinál a gólya. Csak éppen a gyermekek nem tudják, mert ők rendszerint aludtak, mikor a gólya hozta őket. Nem is kell tudniok, hiszen elég korán fogják megtudni úgys. Az az igazi szép idő, melyet még nem zavar meg a tudás. Elveszett boldogságának ezt a visszavágyott idejét Jób is ilyen szárnyaló szavakkal jellemzi: „Midőn Isten titka lebegett sátrom felett.“

A kiállításon át bolyongó felnőttek azonban, ha a gyermek-keltető bódé elé érnek, zavartan, bizonytalanul mosolyognak: Hogyan? Csak nem a technika újabb vívmányáról van szó? Most már mindent lehetségesnek tartanak. Különösen a filiszterek. Azelőtt minden újításon csufolódtak, most már annyira demoralizálódtak, hogy a lehetetlent is lehetségesnek tartják. A lovak erejét felváltotta a gép; csak nem lehet a gólya erejét is helyettesíteni? Nos, ilyen oktalanságot talán mégsem gondol senki a bejárat előtt sorbanállók között, de bizonyára mást várnak, mint amit

odabent látni fognak: Gyermekek vannak ott, kiket meg akarnak fosztani Jób szavai szerinti boldogságtól.

A látványosságban csak azok csalódnak, akik a természetnek valami különös játékára voltak elkészülve. Ami azonban itt az üvegszekrényekben látható, csak közönséges játéka a természet hájának és rémségének. Az igényesebb látogatók kielégítésére mindenesetre kikiáltó is van alkalmazva a bódében, aki olyan hangulatot kelt, mintha a kétfejű borjúról, vagy az altest nélküli nőről volna szó. Ideális kikiáltó. Jobb magyarázót aligha találhattak volna ezek a belépődíj ellenében mutogatott, koraszülött gyermekek. Érti a módját, hogyan adhat magyarázatának valami bizonytalan, tudományos látszatot. Magyarázatának tárgya néhány vasszerkezetű üvegszekrény, melyekben egyenletes hőmérséklet uralkodik, noha állandóan friss levegővel vannak ellátva. Ezekben a szekrényekben minusz kéthónapos gyermekek szunnyadnak. A kikiáltó mindezt a szónoklás legfinomabb eszközeivel világítja meg. Tartózkodó, tárgyilagos és megjegyzéseiben a kényes pontoknál bölcsen elakad. Előadása népszerű. Szárazságát egy-egy mosollyal, köhécseléssel enyhíti. Mintha éreztetni akarná, hogy laikusokkal van dolga. Talán csak egy kicsit tanulnia kellett volna, hogy ma egyetemi tanár lehessen. Megvannak az összes bizalomkeltő tulajdonságai: fölényesen beszél, kimért hangon, egyszerű mozdulatokkal; kopaszodik és ügyesen keveri homályba a legegyszerűbb dolgokat, melyeket látszólag megmagyaráz. Csak egyetlen idegen szó oszlatja el azt a gyanunkat, hogy a tudomány valami csillagával állunk szemben. Azt mondja egy helyen: Az életképesség

A jeruzsálemi egyetem 10 éves jubileumi ünnepe a Scopus hegyen levő amphitheatrumban

prosperaritása többet nem kíván. Azt hittem, rosszul hal-
lottam, mert fellépése elfogulttá tett. Megvártam a követ-
kező előadását, hogy vajjon megint úgy mondja-e, hogy
prosperaritás. Megint úgy mondta.

A bódé látogatói is sok szépet mondanak. Ha az em-
ber egy óra hosszat jegyezné az üvegszekrények előtt el-
hangzó megjegyzéseket, szép kis gyűjteménye volna otrom-
baságokból.

Eközben a kisgyermek csak fekszenek anyai me-
legségű szekrényeikben és alusznak, alusznak, mintha so-
hasem akarnának felébredni. Az orvostudomány legújabb
eredményei szerint ápolják őket. A tehetséges kikiáltónak
nincs gondja rájuk. Két orvosa van a bódénak, kik közül
az egyik állandóan a helyszínen tartózkodik. Dajkák és
képzett ápolónők gondozzák a három szegény, kis csecsemőt,
kik vigyázatlan sietséggel léptek ki az ismeretlen életbe.
Három gyermeket „keltenek ki” ugyanis. Az egyiknek éppen
csikarása volt. Fájdalmában hánykolódott és visított hihe-
tetlen vékonyságú hangján. On entre, on crie, et c'est la
vie. Az orvos és az egész ápolószemélyzet a vonagló tes-
tecske fölé hajolt, melyet erőszakkal akarnak életben tar-
tani. Minden ravaszságot kieszelnék, hogy el ne röpphenjen
a kicsi lélek. Óvatosan fogják, okszerűen táplálják és sza-
kadatlan vigyáznak az idétlen csöppségre. Hőmérsékletét
méri, súlyát rövid időközökben ellenőrzik. Az orvos mégis
csak a vállát vonogatta, mikor a gyermek egy hangosabb
sikoltására kérdően néztem rá. Talán mégsem sikerül meg-
menteni. On crie, on sort, et c'est la mort. Mindent meg-
tesznek, hogy a kis vendég elutazását megakadályozzák.
Jobban már nem lehet gondozni ilyen kis palántát. És az
egyik gyermek apja mégis pénzt kért, különben elviszi gyer-
mekét a kiállításról. Felmerül a jogi kérdés, mivel indokol-

hatja ezt az igényét. Magának, vagy sarjadékának kér ho-
noráriumot? Szegény, kicsi féreg, már születése előtt pénzt
kell keresnie. Itt fekszik, lázasan, dideregve, reszkető tag-
jait sovány testéhez szorítva, mint egy tollatlan madár és
csak az arcocskáján kifejezett állatfeleti fájdalom mutatja,
hogy mégis ember. És ezt akarják dédelgetni, felnevelni —
— egyszóval „megmenteni”. Jób azt kérdezné: Miért?

A másik kettő látszólag nem érzi magát rosszul át-
látszó szekrényében. Legfeljebb több világosságot kapnak,
mint amennyit a dolgok rendje szerint kívánnának. Éles
nappali világosság, villanyfény. A látogatók látni akarnak
a pénzükért. Amikor a kis születendők nem alusznak, vé-
dekeznek ez ellen. Karjukat félig nyitott szemecskéik elé
emelik. Tulajdonképpen még meg sem születtek és máris
védekezniök kell a külvilág zaklatásai ellen. Egyébként ka-
pálódzó kezük-lábuk épp olyan rózsás, mint más kisgyer-
mekké. Sőt ezek még szabadabban is mozognak, mert
nincsenek pelenkába, pólyába bugyolálva, hogy érzékeny
bőrüket semmise izgassa. Ezért a fájdalom nélküli állapotért
sőhajtozott-e a tűrő Jób?

Ha kisgyerekeket nézünk, felmerülnek bennünk mind-
azok a kérdések, melyek már ősidők óta kísérik vándor-
útján az emberiséget. Igaz, az újszülöttek az idők kezdetét
juttatják eszünkbe. Nagy-nagy messzeségből hoznak nekünk
üzenetet, melyet nem tudunk kibetűzni. Amikor bölcsőik
fölé hajolunk, nézzük, hogyan mosolyognak álmukban és
hogyan jelenik meg arcukon az első fájdalom, akkor meg
tudjuk érteni örökkétartó sorsunkat. A tudománynak nem
sok köze van a kiállítási bódé üvegszekrényeire. De sok-
sok költészet fűződik hozzájuk. sejtelmes, komoly költészet.
A természet rendje ellenére életben tartanak bimbókat.
Embereket kényszerítenek az életre, kik maguktól nem
indulnának el földi útjukra. Vajjon, ha érett emberekké
nőnek, nem fogják-e megsiratni elveszett üdvösségüket,
mint hajdan Jób? Nem fognak-e keseregni egykori boldog-
ságukért, midőn Isten titka lebegett sátruk felett?

(1898.)

G. Gerő László dr. fordítása.

A jeruzsálemi egyetemi ifjúság felvonulása a jubileumi
ünnepségre

Barát Endre:

Könnycseppek sárgult pergamenten...

*Már csak pislákol bennem, érzem,
a szent rajongás és a tiszta hit,
s ha nézem is, értetlen szemmel nézem
a fóliánsok sápadt titkait...*

*Megfejteti hiába vágyik
lelkem, hogy így kapjon erőre,
hűs forrás kristály-vize csábít,
de jaj, nem ihatok belőle...*

*Vádolón izzik előttem az írás,
föle hajlok, csillapítatlanul,
torkom fojtogatja a sírás
s egy könnyem a vén pergamenre hull...*

*Lehull a könnycsepp. S mellette, lám,
látok egy másik, régi foltot:
a nagyapám könnycseppje tán...*

*Pedig tudós volt... Tudta kulcsát
száz titoknak... Ó, némely dolgok
s a könnyek útjai be' furcsák!...*

KONGRESSZUS 1935-BEN ÉS 1868-BAN

Az elmúlt kongresszussal kapcsolatban a Zsidó Múzeum helyiségeiben a kongresszusi tagoktól alig látogatva — egy érdekes *Kongresszusi Emlékkiállítás* volt látható, mely Fürst Aladár dr. és Grünwald Fülöp zsidó gimnáziumi tanárok szerény, csendes munkája eredményeképpen az első történelmi, 1868—1869-es kongresszus összegyűlésének, lefolyásának, elmúlásának eleven képét vetítette a szemlélő elé. Országos és hitközségi levéltárak homályából kiemelt, soha kiállításra még nem került értékes történelmi oklevelek, vitairatok százai töltötték meg a tárlatot. Legmegkapóbban azonban az a karrikatúra-sorozat hatott, mely az egykori közvélemény impulzív visszahatását tükröztette a zsidó-parlament szenzációjával szemben. Míg az ideiglenes gyűlekezet alig-alig szólaltatta meg érdemben a világi napisajtót, kép róla pedig tudunkkal csak egyetlenegy jelent meg a hamburgi *Isr. Familienblatt*-ban, ugyancsak dr. Fürst szép ismertetése révén, addig az 1868-1869-es kongresszust hónapokon át foglalkoztatta a nagy esemény. Elsősorban maga a választás, a híres korteshadjáratok minden magyaros temperamentumával és külsőségeivel, amint az a Dohány-templom előtt lefolyó mozgalmas jelenetben is kifejezésre jut, amikor a pesti kongr. választók vállukra emelik vezérüket, Wahrmann Mórt. A karrikatúrák egy részét, melyek a *Borsszem Jankóban* és *Ludas Matyiban* a híres Klic kezétől jelentek meg, a *Múlt és Jövő* már régebben közölte, ezúttal a *Neuer Freier Styx* rajzaiból mutatunk be egy néhányat. Két lap a kongresszus főit ábrázolja: az orthodoxok csupa kor- és élethű jellegzetes arckép, a neológok — felülről szempontról tekintve — tarkoponyák kiállítása. Emitt ahogy megindul a kongresszus, a nagy kotillon: a legszélsőbb reformerek kart karba öltve, a női bál ruhába öltöztetett konzervatívokkal Eötvös taktusára, Hirschler vezetésével lejtik a táncot. Amott, ahogy végződik a kongresszus: a gyűlés mérlege, szinte történelmi távlatból. A fennhíjázó liberálisok győznek, de serpenyőjüket a miniszteri kegy és rokonszenv lehellete húzta lefelé.

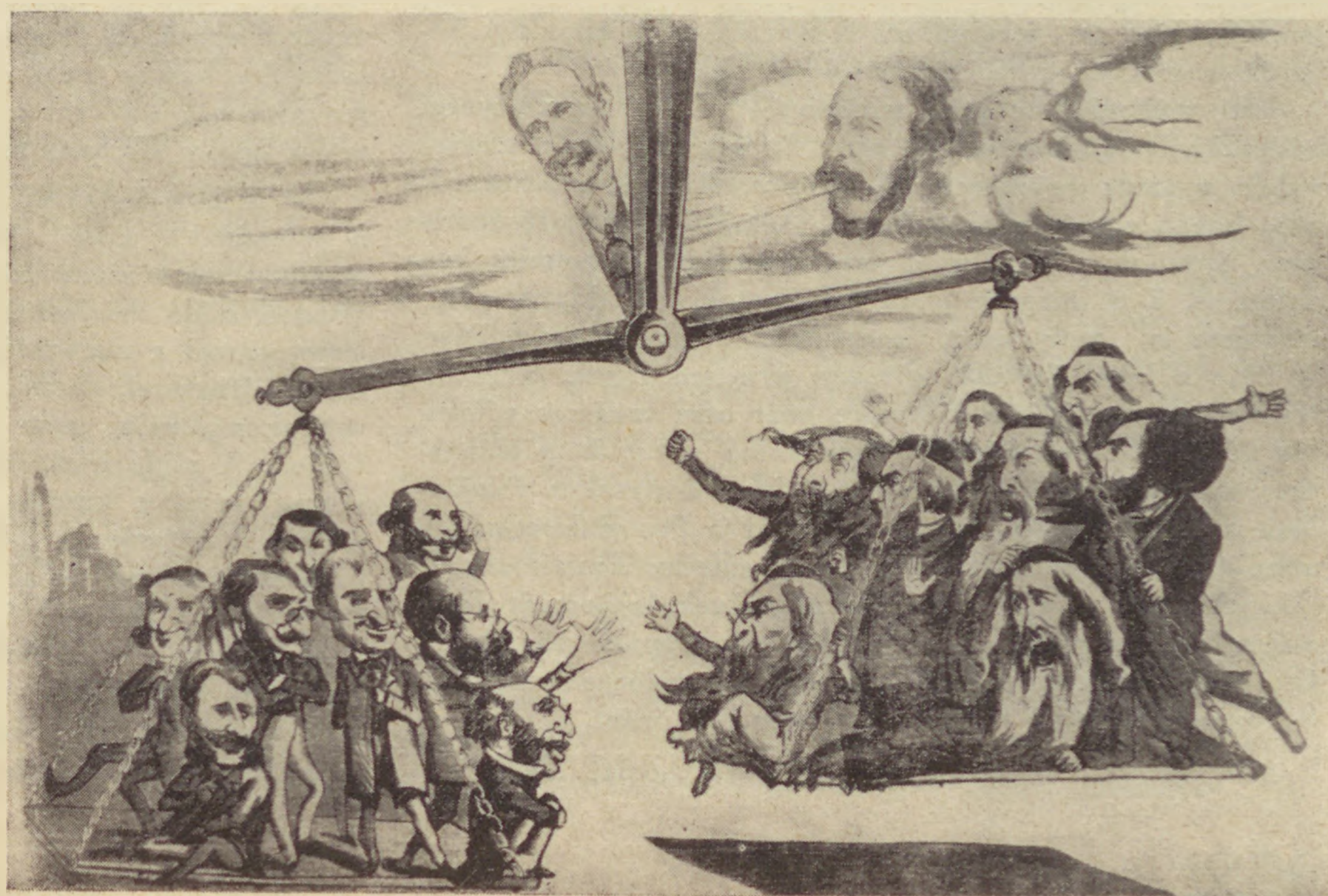

A „Styx” karrikatúrái 1868-ból.

Fönt: „Készülődés a kongresszusra”, neológok és orthodoxok tánca. Lent: „A kongresszus mérlege”. Eötvös miniszter egy fuvarátával felbillentette a mérleget. Középen: „A neológok fölülről nézve”

Karikaturen des „Styx” vom Kongress 1868

Oben: „Grosser Cotillon. Neologen und Orthodoxen tanzen den Friedensreigen.” Unten: Ein Hauch des Ministers versetzt das Gleichgewicht. In der Mitte: „Die Neologen vom höheren Standpunkte porträtirt”.

MAGYAR KÖNYVET A JERUZSÁLEMI EGYETEMI KÖNYVTÁRNAK

Az új életre ébredő Szentföld csodái közé méltán sorakozik a jeruzsálemi könyvtár. Egyetemivé 1924-ben alakult, tehát mindössze 11 éves s máris a zsidóktól fölntartott könyvtárak első helyére emelkedett, túlszárnyalva még a newyorki Jewish Theological Seminary könyvtárát is, mely a maga 100.000 kötetével, 6000 nagyértékű kéziratával Európa bámulatát és irigységét kelti. A jeruzsálemi könyvtár közel 300.000 kötetre vitte fel s a muszlim Keleten is a legtekintélyesebb könyvgyűjtemény.

Hivatása többszörös. Városi könyvtár is: gondoskodik a jeruzsálemi lakosságnak, a muszlim és keresztény lakosságnak is, valamint a jeruzsálemi kórházak olvasóinak szükségleteiről. Továbbá egyetemi könyvtár: el kell magát látnia a történelmi, irodalmi, természettudományi, matematikai folyóiratokkal és szakművekkel. De legfőképp zsidó könyvtár; 300.000 kötete közül eddig mintegy 90.000 a zsidóság körébe vág.

Aziránt nyilvánulhatott aggodalom, hogy Jeruzsálem a zsidóság *politikai* középpontjává legyen. De minden aggodalomnak el kell némulnia aziránt, hogy Jeruzsálemet a zsidóság *kulturális* középpontjává avassuk. Minden irodalmi megnyilatkozásnak, mely a zsidó történelemre, vagy irodalomra vonatkozik, Jeruzsálemben is van a helye.

Ezért minden ország zsidóinak feladata, hogy a jeruzsálemi könyvtár egyetemes kiépítéséhez hozzájáruljanak. A magyar zsidóságra ebből az a kötelesség hárul, hogy a magyarnyelvű, vagy a Magyarországon megjelent zsidó-vonatkozású nyomtatványokkal ellássa, kiegészítse a jeruzsálemi könyvtárt.

Igaz, a magyar zsidóság szegény, mérhetetlenül szegényebb, mint 1914 előtt. De buzduljunk a német zsidóság példáján. 1934-ben mintegy 20.000 könyv került Németországhól a jeruzsálemi egyetemhez — megindító bizonyossága a megtiport német zsidóság nemes áldozó lendületének, — bizonyosság az ottani könyvtárbizottság kitűnő szervezőjének, Hoffmann Ernő honfitársunknak lelkes buzgalmáról. Ezzel szemben hazánkban elszomorítóan kevés történt. Balogh Jenőnek, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának, a nagy megértőnek és Berzeviczy Albertnek, a tág szemkörű államférfiúnak köszönhetjük, hogy a Magyar Tudományos Akadémia egyszerre többszáz kiadványával gyarapította a jeruzsálemi könyvtárt s azóta többször megújította küldeményét. Klebelsberg Kunó gróf személyesen megbeszélte Wilensky delegátussal a magyar hozzájárulást a jeruzsálemi könyvtárhoz s kilátásba helyezte a magyar kormánynak bő ajándékát.

Mi várható a magyar zsidóságtól? 1. A magyarországi héber kiadványok, amelyek akár Budapesten, akár számos vidéki nyomda egyikében, pl. Vácott, Munkácson, Szatmáron, Pápán stb. megjelentek. 2. A zsidó vonatkozású magyar nyomtatványok, így a magyarországi antiszemita irodalom is. 3. A magyar zsidó folyóiratok. 4. Magyar szépirodalom is, mely iránt Szentföldön élénk az érdeklődés.

Ma a közel 300.000 kötetnyi gyűjteménynek, tekintettel a tetemes szállítási költségre, már nem tanácsos válogatás nélkül küldeni könyvet: kár volna a kettős példányokat szükségtelenül halmozni. Aki kész könyveket följánlani, az küldje meg jegyzéküket akár a Pro Palesztina címére (VI., Andrassy-út 67), akár dr. Heller Bernát címére (II., Bimbó-utca 5). A följánlott művek lajstromát Jeruzsálemben terjesztjük, ott a katalógusok alapján megállapítják, mire tartanak számot. A magyar zsidóság, reméljük, lo fogja róni ezt a tartozását a Szentföld iránt.

HELLER BERNÁT

UJ KÖNYVEK

JEHUDA LÉB LANDAU: NEGINOTH UPOEMOTH (Central kiadása, Varsó—Tel-Aviv—Newyork, 5693). Dr J. L. Landau, Dél-Afrika főrabbijának, a kitűnő johannesburgi költő-papnak ez a verseskötete 1895-ben jelent meg először Krakkóban. Ez a kiadás már több évvel ezelőtt elfogyott (mily ritka jelenség nemcsak a héber költészetben!) és így barátai és tisztelői kérésére dr Landau új kiadást rendezett belőlük sajtó alá. Az új kiadás sok olyan verset tartalmaz, melyek időközben folyóiratokban és gyűjteményekben jelentek meg, de egyúttal több költeményt, melyek most látnak először napvilágot. A gyűjteményben első helyet foglalnak el a „Siré Cion“, a Cion-versek, melyeknek hol bátor, magabizó, erőteljes hangja, hol meg borongó, bús, vágyakozó hangulata jellemző Landau egész költészetére.

LENKEI HENRIK: UTOLSÓ ROHAM. Lenkei Henrik legújabb verseskötete a kiváló poéta minden kvalitását egyesíti magában. Itt is a nemes, klasszikus veretű költészet hivatott művelője. A tárgy megválasztásánál és a kidolgozásnál egyaránt hű marad ahhoz a felfogásához, hogy a költészet hivatása az élet megnemesítése, erkölcsi tartalommal való megtöltése és a magasabbrendű szépségek ápolása. Újabb kötetének nem egy darabja a Mult és Jövő hasábjain látott napvilágot és olvasóinknak alkalmuk volt Lenkei Henrik biblikus poézisében gyönyörködni. De az új kötet természetesen nem szorítkozik csupán erre a témakörre, hanem felöleli az általános emberi eszméket és érzéseket, melyeket a költő különböző mély szimbólumokba öltöztetve tár elénk. A kritika Lenkei Henriknek ezt az újabb kötetét is nagy elismeréssel fogadta.

SIGMUND FREUD: ÁLOMFEJTÉS. Fordította Hollós István dr., átnézte Ferenczi Sándor dr. Somló Béla kiadása, 475 oldal. Fordító és kiadó egyaránt nagy szolgálatot tett a magyar olvasóközönségnek azzal, hogy hozzáférhetővé tette számára a pszichológia atyamesterének e fontos munkáját, amelynek ismertetésére még visszatérünk.

A KÁDDIS-IMA ÉRTELME, JELENTŐSÉGE ÉS CÉLJA címen írt népszerű könyvecskét Hübscher Jakab volt berlini rabbi. A mű tartalmaz évfordulótábellát, a káddis, jizkór stb. imákat, ismerteti a káddis keletkezését, értelmét, különböző fajait, a rája vonatkozó előírásokat stb. A könyvecske eredetileg németül jelent meg, ez a kiadás elfogyott; megjelent angolul is, most pedig jó magyar fordításban jelenik meg a szerző saját kiadásában (Kosice, Kovács-u. 62). A munka mély bepillantást nyújt sok zsidó vallásos szokás és ima keletkezésébe és értelmébe és ezért szélesebb körben való elterjedést érdemel meg. Sok zsidót ma csak egy szál fűz a zsidósághoz: a szülők iránti kegyelet; a könyv alkalmas arra, hogy ezt a szálát megerősítse.

A ZSIDÓ HÁZIASSZONY KÖNYVE. Írta Giti néni. Ez a legújabb, a zsidó rituális konyha szabályait szigorúan szemmel tartó szakácskönyv valóban nagy szolgálatot tesz minden zsidó háziasszonynak. Különösen ki kell emelni, hogy számol a mai gazdasági helyzettel és azzal az új, modern felfogással, hogy nem kell az ételeket agyonfőzni, agyonkomplikálni, nem kell a konyhában hosszú órákat eltölteni. A zsidó háziasszony könyve nem szorítkozik a főzésre, hanem a konyha berendezésétől kezdve, egészen az ételek eltartásáig, a tálalásig és terítésig minden téren jó és hasznos útmutatással szolgál. Külön fejezet szól a diétás konyháról, a peszachi ételekről, a tejes napokról, úgyhogy a könyv különösen a fiatal háziasszonyoknak nagyszerű szolgálatokat tesz. Stílusa világos, utasításai könnyen érthetők. A könyvet Ábrahám Manó könyvnyomdája, Kecskemét, szépen állította ki. Ára vászonkötésben P 4.80.

PATAI JÓZSEF: GALAMBOK A GENEZÁRETHEN

VITAZÁRÓ ÉS BÜCSÜBESZÉD TIBERIÁSBAN

Évről-évre, valahányszor Jeruzsálemből az Éme-ken át ide érkezünk Tiberiásba, mindig vita folyik itt ugyanebben a mederben, ugyanezekkel a hullámmá- sokkal. Mintha a régi mesterek vitázó élete elevened- nék meg előttünk. Itt, az oszlopok alatt, a Genezáreth partján, folytak a szellemi tornák, miknek folyamán a zsidóság nagy, elevenbe vágó kérdései vetődtek fel- színre. De békegalambok repkedtek akkor is a Gene- záreth fölött, kik mint a „szent szellem“ küldöttjei hirdették: „Ez is, az is az élő Isten szava.“ Az Igét negyvenféleképpen lehet értelmezni és az Úr előtt a legfontosabb a szív, a szándék.

Láttuk az új szentföldi élet lázban tépődő és for- ródó formáit. Láttuk Jeruzsálemet sok-sok száz temp- lomával és tanházával, ahol az Egyetem mellé is most templomot készülnek építeni. És láttunk kvu- cákat Jizreel völgyében egyetlen templom nél- kül. Láttuk a telavivi utcákon, hetvenezer lélek tolongott a nagytemplom körül, hogy holdvilágnál és fáklyafénynél hallgassák és kísérvék a Megilla olvasá- sát, melynek fölnagyított hangjai úgy áradtak a zsina- góga falaiból, mintha az egész templom hatalmas, zengő hangszer volna a titokzatos éjszakában. És cso- dálva kérdeztük a próféta szavával: „Kik ezek, kik lebegnek, mint a felhők és mint a galambok a ducaik felé?...“ És láttuk az Émekben ifjak telepét, ahal egy társunk kérdésére azt felelték: „A mi templo- munk ötezer dunam föld! Bárcsak nagyobb volna!“ Változó és sokszínű a zsidó nép lelkének prizmája a Szentföldön is, miként a szétszórtságban, ahonnan összegyűltek. De amikor a Jisuv védelméről van szó, egybeforrnak valamennyien. Ezek a fiúk és leányok, akik olyan hetykén beszéltek a vallás formáiról, saját építőerejük elbizakodottságában, vagy talán csak dac- ból, mert únják a „turisták“ kutató, unszoló, intimi- tásokat feltakarni akaró kérdéseit, — ezek a „fiata- lok“ egy percig se haboztak, amikor életük kockázta- tásával védeni kellett az „öregék“ életét, vagyonát. Akkor sietve siettek be Jeruzsálembe, Tiberiásba véd- telen jámbor chászidok elszánt védelmére. És láttuk, hogy saját telepeiken is odahajol forradalmi meggyő- ződésük a régi formák felé, amikor saját öregeiket kell ellátniok nemcsak földiekkal, amit oly áldozato- san vállal az ifjú közösség, hanem lelkiekkel is, és új formákat kereső, lázongó szívük megbékél imahelyek- kel, rituáliákkal. Így teljesíti máris a feltámadó Szentföld az Illés-prófétai missziót, hogy „visszatéríti a fiúk szívét atyáikhoz és az atyák szívét a fiúkéhoz.

Hallottátok, hogyan felelt az öreg chászid „nagy- apa“, akit a kis templombarakban találtunk a Talmud- fóliáns fölé hajolva? Mikor azt kérdezte közölünk va- laki: miért nincs itt rendszeres, közös reggeli ima, — azt válaszolta az ősszakállas, jámbor aggastyán: ők most más *micvával* vannak elfoglalva, a jisuv Erec Jisrael szent parancsolatával. És mily magasztos volt fejtegetése a Szentség heti szakaszáról! „Szólj Izrael fiainak egész gyülekezetéhez és mondd nekik: szentek

legyetek, mert szent vagyok én az Örökkévaló a ti Istenetek. Ki-ki tisztelje anyját és apját és óvjátok a szombatjaimat, Én vagyok az Örökkévaló a ti Istene- tek. Ne forduljatok a bálványokhoz és faragott bál- ványképet ne készíttetek magatoknak, Én vagyok az Örökkévaló a ti Istenetek.“ Miért kellett a Bibliában minden egyes mondat után háromszor külön-külön kiemelni, hogy Én vagyok az Örökkévaló a ti Istene- tek? Példaadás ez a türelemre. Van, aki a szentség legmagasabb fokára tud emelkedni, ezen a legfelső fokon kétségtelenül áll: Én az Örökkévaló a ti Istene- tek. De van, aki ezt nem bírja elérni, de tiszteli ap- ját, anyját és óvja a szombatot. Ezt is igazolja az Írás. Én vagyok az Örökkévaló a ti Istenetek. De lehet olyan fok is, amikor a zsidó éppen csak hogy bál- ványt nem imád. És az Úr erre is rámondja: Én va- gyok az Örökkévaló a ti Istenetek...“ Láttátok az egész országban a plakátokat, amelyek hirdetik, hogy השבת נשמת האומה „a Szombat a nép lelke“, óvjá- tok a szombatot! A nép lelkét keresik itt és a keresés útján, vissza-visszatérnek ősi forrásokhoz, ősi tartal- makhoz. Az élet szentségének útját keresik itt és a ke- resés folyamán sokszor átértékelődnek elfogadott fo- galmak és ideálok. És jövünk zsidók a diaszporából, ahol folyton hallunk a tulajdon szentségéről, az egyéni kényelem és „koved“ szentségéről és új atmoszférát ta- lálunk itt és hallunk a munka szentségéről, a zsidó nép jövőjének szentségéről. És hallunk disputákat, mik kitüzesednek és izzadnak ezen az ősi földön, ahol valaha a „halácha izzásáról“ beszéltek. Ki tudná el- dönteni, melyik úton jutunk el az igazsághoz?...

Itt a Genezareth fölött trónol a Hermon havasa. „Mint Áron főpap fehér szakállá hull alá a hegyek vértetére.“ Oldalt a Kanaan-hegy túlsó lejtőjén lát- szik Száfet, a hajdani kabbalistáknak városa, akik szintén új értelmét keresték életnek és világrendnek. Amikor rejtelmeket kutató útjukon lejöttek zarándo- kolva a szent vizekhez, az itt röpködő galambokban megváltás után sóvárgó bolyongó lelkeket láttak. A bűgő galamb mindig a megváltásért epedő Izrael szimboluma volt. És a megváltás lehetőségét, remé- nyét látták a világra jövő minden lélekben. És láttá- tok az új zsidó kolóniákon, akár egyéni, akár kollek- tív telepeken, a legnagyobb szegénységben is, hogyan becézik, óvják fehér gyermekszobában, patyolatfehér- ben a csecsemőt? Mintha minden újszülöttnben a mes- siást várnák. Mintahogy várták is itt a legendás Gali- leában és a sivatagos Judeában egyaránt. És mi volna ez a mi életünk és mi volna ez a mi beteg világunk, ha nem lebegne fölötté a megváltás hite, reménye?

Galambok repülnek a Genezáreth fölött. És itt Tiberiásban eresztette le szárnyait utoljára a nagy sas is. Majmun fia, a második Mózes, akinek sírja fölött zengett a gyönyörű szózat papi társunk ajkáról. Forrongást és felzúdulást idézett fel korában tanítá- sával. A kor sohasem lehet higgadt bíró. Az igaz íté- letet a Történelemre kell bízni. Hadd idézzem itt

annak a férfúnak az emlékét is, akit a zsidó konzervatívizmus legszélsőbb képviselőjének tekintettek, rabbi Chájim Sonnenfeldét. Felejthetetlen marad előttem, hogyan hatott, egyszerű szavával, hangjával. Alig hagyta el ajkát pár szó és már könnyek peregtek a hallgatói szeméből. Azokéból is, akik szavát meg sem értették. Ő idézte nekünk az Írás szavát: „Uvo le-Cijon goél ulsové pesá be` Jáakov“ — előbb csak induljon meg Cijon megváltása, aztán magától következik a visszatérés Jaakov házához, a hagyományhoz. Aminthogy Ezra idejében is így történt és az akkori „asszimilált“ vallástalan nemzedékből származtak férfiak, akiket a történelem szele visszavezetett a zsidó hagyományhoz és akik itt a Genezáreth partján is megvitatták és megszábták a zsidóság jövő életformáit. Sokan nem akarták elhinni, hogy ez a beszélgetés — mely akkor a Dóar Hayomban héberül is megjelent — valóban megtörtént és kérdéssel fordultak R. Chajim Sonnenfeldhez, aki mindent igazolt. Hiszen ebben a felfogásban csak követője volt Majmonidesnek, a szent türelmesség mesterének.

Galambok repülnek a Genezáreth fölött, ahol ringó csónakokban ülve együtt daloltuk a Kinereth dalait. „Hiszen varázsa van a Kinerethnek...“ És miért nevezik Kinerethnek? — kérdi a legenda. — Mert olyan a tó alakja, mint a kinóré, hárfáé. Talán arra a hárfára gondoltak, mely a hagyomány szerint ott csüngött Dávid király ágya fölött és ha megértette a szél, magától szól rajta a dal. Bizony ilyen Izrael lelke is. Egy kis szellő és megszólal szívünk mélyén a zsidó melódia. Sokaknak erősen tomboló viharra van szükségük, hogy felzaklassa lelkük mélyéből a régi zsidó dalokat, sokakat csak zúgó szélvész tud felrázni, mint német zsidó testvéreinknél tapasztaltuk. De mind egyek itt az újjászületés nagy szimfóniájában...

Együtt daloltuk a Kinereth héber dalait az evező arabokkal is és álmodtunk az örök békéről. És amikor kikerültünk a partra és ott álltam közel Majmuni sírjához, jobbon „árja“ utitársunk és baloldalon egy transjordániai arab, — valahogyan lessingi hangulatok szálldestak körül és a vallások harmóniájának fénye csillant meg előttem a kék tó tükrében. A nem-zsidót is magával ragadta az építés lendülete, láza és lelkes arccal járt-kelt a boldog magvetők között. Itt, ahol a vallások mint tiszta galambok szálltak fel a levegőégbe, mért kellene mint vijjogó vércsékek leszállniok a földre?

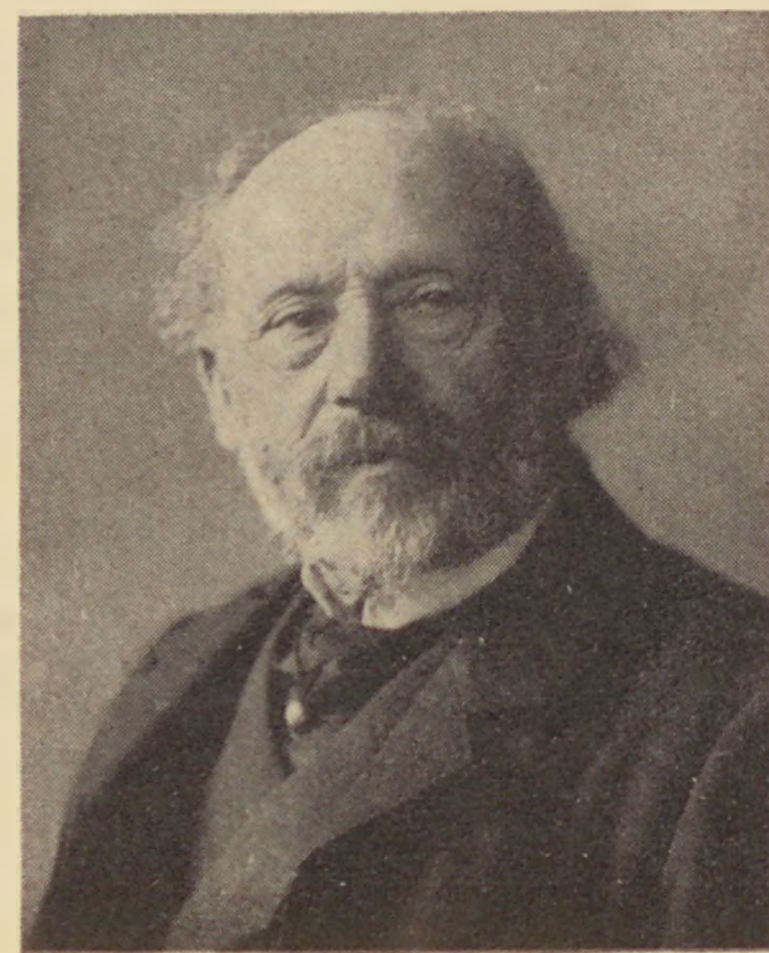
Galambok lebegnek a Genezáreth fölött. És eszembe juttatják a búcsúnál a megható jelenetet, amely annyi művészt megihletett. Ismeritek bizonyára. Fiatal anya megy méltóságteljesen, Galileából vagy Judeából, keblére két galambot szorít, miket áldozatul visz a jeruzsálemi Szentélybe. És a hagyomány kérdi: Miért kell a fiatal anyának galambáldozatot bemutatnia? És a magyarázat: Mert az aszszony szülési fájdalmában, vajudásában fogadalmat tesz, hogy kerülni fogja férjének közelségét. És mert ezt a fogadalmát nyilvánvalóan meg fogja szegni, már előre be kell mutatnia az áldozatot. Ne vegyétek zokon, testvéreim, ha megmondom, hogy valahogyan

így vagyok én is szentföldi utaimon. Ti valamennyien annyi lelkeséggel, szeretettel halmoztok el, hogy szívem melegével hálálkodom érte. Mégis, mikor itt járok a vajudások és születések e lázas földjén, sokszor mélyebben megértem Mózes kifakadását a sivatagban: „Hogyan viseljem egyedül terheiteket?“ És félek, hogy tán akadnak, akik értetlenül, vagy részvétlenül állanak e bibliai újjászületés szent szenvedéseivel szemközt, s kitör belőlem is a fogadalom, hogy „soha többet!“ — De itt a Genezáreth hullámai felett már látom a repülő galambokat, miket áldozatul kell majd bemutatnom. Mert meg fogom szegni a fogadalmat és újra hozok majd testvéreket a Szentföldre és miként ti, azok is meg fogják érteni a történeti vajudás jelentőségét és gyengéd szeretettel figyelik az építés lázas ütemét. És hazatérnek és apostolaivá válnak a zsidó renaissance üzeneteinek, hirdetőivé a szentföldi építőmunkának, melyet szemeik láttak...

Ezért a misszióért, a szemek megnyitásaért, a föld lelkének feltárásaért veszem vállaimra a nehézségek leküzdését, itt, ahol, mint láttátok, még a templomban is, az egyik oldalon vakolnak, a másikon már imádkoznak, itt, ahol mindenkinek a feje fölött építenek és ácsolnak és egyre ismétlődik R. Jehuda Hachászid csodája, hogy egy éjjel felépül jeruzsálemi nagy templomának hatalmas kupolája... Itt hisznek még a csudákban... Hiszen ez az egész szentföldi újjáépülés a Gondviselés páratlan csodája...

Üdv tinéktek, testvérek, hogy látnotok adatott Jeruzsálem szépségét, hogy ősök nyomdokait járva, a Mult kövei közt láthattátok a Jövő kicsírázását. Búcsúszom tőletek, testvérek, kik visszatértek otthonaitokba. A Béke áldott galambjai szálljanak mindig hajlékaitok fölött.

Engem még itt tart a munka. Tel-Avivban ért a megtiszteltetés, hogy magyar nyelven írt Herzl-könyvem az Omanuth-társaság kiadja héber, angol és német nyelven. Az a férfiú, aki látnoki szemmel előre látta és útnak indította ezt a csudás fejlődést, ott született a pesti Dohány-utcai templom mellett. Ha hazatértek, álljatok meg egy pillanatra születésének jeltelen háza előtt és hódoljatok némán szent emlékeknek. Áldjon meg benneteket az Őr Cionból!

Néhai Vámbéry
Ármán, Herzl
támogatója

BEREND PÁL: BESZÉLGETÉS A KORTÁRSSAL, VÁMBÉRY RUSZTEM DR-RAL HERZL TIVADARRÓL

Herzl naplójában Vámbéry Ármin neve igen sűrűn fordul elő. A nagy magyar orientalista nyelvész és utazó Herzl számára utat jelentett a szultánhoz. Herzl több kihallgatáson volt Abdul Hamidnál és az első audienciát Vámbéry Ármin közvetítte, aki Herzl kedvéért Konstantinápolyba utazott. Vámbéry intím, majdnem baráti kapcsolatban állott Abdul Hamiddal. Neki köszönhető, hogy Herzlnek módjában volt hosszú éveken keresztül érdemleges tárgyalásokat folytatni a szultánnal, aki állandó pénzzavarokkal küzdött. Herzl nagyobb európai kölcsönt, amelyet elsősorban a zsidóság adott volna össze, igyekezett Törökország számára szerezni, hogy rekompenzációként megkapja azt a bizonyos „chartert”, a Palesztinában való nagyarányú zsidó letelepedés alkotmányos engedélyezését.

Most, Herzl Tivadar hetvenötödik születésnapja körül érdekesnek látszott Vámbéry Rusztem egyetemi tanárt, a kitűnő magyar büntetőjogászt, Vámbéry Ármin fiát megszólaltatni és megkérdezni tőle, hogy milyen, eddig ismeretlen epizódokra emlékszik vissza Herzl Tivadar életéből. Vámbéry Rusztem különben maga is szerepel röviden Herzl naplójában, de ettől függetlenül, a naplóból az tűnik ki, hogy Herzl gyakori vendége volt Vámbéry Ármin házának.

Vámbéry Rusztem nagy barátsággal és szívéllyel áll a „Mult és Jövő” rendelkezésére:

— Igen jól emlékszem — mondja, — Herzl Tivadarra, aki bejáratos volt házunkba, mint nagyon szívesen látott vendége apámnak. Az első impresszió, amit róla nyertem, mély humanizmusa volt. Ha megszólalt, lehetetlen volt nem észrevenni, hogy szempontjai, világnézete, látóköre túlemelkedtek az egyes ember, az egyén beállításán. Imponáló és rendkívül szép férfi volt és annak ellenére, hogy nem spanyol-zsidó ősoktól származott, ennek a büszke, öntudatos, nagyon megnyerő és rendkívül szuggesztív típusnak volt a képviselője. Herzl erős szuggesztivitása különben, amiről a kortársak beszámoltak, rendkívüli hitében keresendő, amely a cionizmus igazságára és sikerére irányult. Herzl hitt a zsidóság újjászületésében, mint korának zsidó férfiai közül senki. Én, a magam részéről kezdetben nem annyira a politikai, az államférfiúi elhivatottságot láttam benne, mint inkább a gondolkozó, mélyen érző, az emberiséget mindenképp fölé helyező férfit, akit a „Philosophische Erzählungen” című munkájából megismertem. Meg kell jegyezni, hogy édesapám, ugyanúgy mint én, kezdetben nem igen hitt Herzl propagandájának és eszméjének sikerében. *Edler Träumer*, — így nevezte édesapám Herzl odahaza. A magam részéről, az évek folyamán közelebb kerültem Herzlhez, főleg azután, hogy a különböző cionista kongresszusokon olyan nagy, komoly és lelkes tábor kibontakozását figyelhettem meg. Herzl Tivadar szerintem az egyetlen modern politikus, akinek sikerült a nacionalista és a vallási gondolatot humanista szellemben egyesítenie. Herzl megteremtette a zsidó nacionalizmust, anélkül, hogy ez tartalmazná a nacionalizmus reakciós kinövéseit és elindította a zsidó vallás renesszánszát, anélkül, hogy ez a renesszánsz klerikális színezetű volna.

— Milyen részletekre emlékszik még, professzor úr?

— Az ezernyolcszázkilencvenhetes első cionista kongresszus évében Bazelben voltam és így közelről ismertem meg Herzl hatását és befolyását úgy barátaira, mint az idegenekre. A bázeli, egyébként meglehetősen antiszemita beállítású nyárspolgár-németeknek rendkívül tetszett, hogy Herzl városukat szemelte ki a kongresszus székhelyéül. Ha Herzl bárhol mutatkozott, idegenek, keresztények lelkesen

ünnepelték. Furcsa, szokatlan volt a német lakosság spontán ovációja, amellyel a kongresszus résztvevőit mindenütt fogadták: *Es lebe die Juden! Hoch die Juden!* Herzl a kongresszuson azt a benyomást keltette, hogy nála elhivatottabb és tehetségesebb vezér nem képzelhető el. Ez valójában így is volt. Emlékszem rá, hogy mikor ezerkilencszázötben, egy évvel Herzl halála után, Londonból jövet Kölnben kiszálltam, hogy Wolffsohn barátomat, Herzl fegyvertársát és utódját a cionista világszervezet elnökségében meglátogassam, Wolffsohn így emlékezett meg Herzlről: „*Vannak férfiak, akiket nem lehet pótolni. Mi mindnyájan igyekszünk, hogy Herzl végrendeletét megvalósítsuk, de be kell vallanom, hogy Nordaun kívül egyikünkben sincs meg Herzl elmondhatatlan hite és lelkesége.*” Arra is emlékszem, hogy Párizsban, röviddel halála előtt meglátogattam Nordaut, akinél ott találtam Zangwill Izraelt. Nordau mosolyogva mondta, de némi rezignációval: „*Jetzt fehlt noch Ihr Vater und Herzl und es wäre die Kile zusammen.*”

— Engedjen meg, professzor úr, egy talán túlságosan őszinte kérdést. Hogyan lehetséges az, hogy az Ön édesapja, aki zsidó hitről keresztény hitre tért át, annyi barátsággal vette kezébe Herzl ügyét a szultánnál?

— Mindenekelőtt meg kell cáfolnom, hogy édesapám valaha is keresztény lett volna. Ezernyolcszázötvenháromban keleti útra indult és akkor báró Eötvös József, a későbbi kultuszminiszter felvitte őt a helytartósághoz, hogy útlevelet eszközöljön ki számára. Mikor a vallás bemondására került a sor, édesapám az ő kissé heves modorával jelentette ki, hogy *protestál* minden vallási megkülönböztetés ellen. Mire Eötvös azt felelte, hogy „*ezekszerint protestáns vagy*” és így került apám útlevelébe a zsidó vallás helyett egy keresztény felekezet megjelölése. Apám, mint ismeretes, utóbb mohammedán hitre tért át. Keresztény soha nem volt. Ettől eltekintve, neki, nekem is és családom minden tagjának mindenkor az volt az álláspontja, hogy ha valaki kilép a zsidó felekezethöz, legelsődrendű kötelessége, hogy a lehetőség szerint használhasson az üldözött zsidóság ügyének. Az ostromolt várból gyávaság és becstelenség menekülni, kivéve az esetet, amikor kívülről segítség és védelem nyújtható az odabent maradottaknak. Édesapám szempontjai tehát tisztán emberiek és barátiak voltak.

— Herzlből annyi hit és magasrendű emberiség sugárzott, hogy édesapám a maga erejével is hozzá akart járulni Herzl életútjának sikeréhez. Apám egyébként mindig a zsidósághoz tartozónak érezte magát és Herzl apámhoz intézett leveleiben gyakran „*derék zsidó férfinak*” aposztrofálja őt. Apám számára a zsidóság egy ragyogó multú és fényes tehetségű néphez való érzelmi kapcsolatot jelentett. Ő nem azért szerette a zsidó népet, mert zsidónak született, hanem mert méltatlannak és emberietlennek tartotta a zsidóság üldöztetését és látta, hogy a mai zsidóság megőrizte az ősök magasrendű tulajdonságait.

— Herzl zsenije, emberi kiválósága kétségtelen volt. Emlékszem, hogy társaságban apámmal együtt ő vitte a szót és mindenre rendkívül mély benyomást tett, bármiről beszélt is. A beszélgetés németül, vagy franciául folyt. Édesapám a századfordulója táján kialakult politikai viszonyok mellett nem hihetett a cionista gondolat intézményes megvalósulásában. Herzl zsenijének bizonyítéka, hogy a végén mégis neki lett igaza. A „*nemes álmodozóról*” kiderült, hogy korunk egyik legnagyobb tehetségű realpolitikusa. És én, a világ zsidósága érdekében: szívem egész melegevel örülök, hogy a helyzet így alakult.

TOLLHEGYRŐL

MAJMUNI-ÜNNEP ÉS BIKAVIADAL.

A kordovai Majmonides-ünnepeket, mint a lapokban olvassuk, bikaviadallal fejezte be a rendezőség. Ez a befejező akkord, mindenesetre azt mutatja, hogy a derék spanyoloknak nem annyira a hagada volt a fontos, mint inkább a gombóc. Kitűnő idegenforgalmi gombócnak gondolták Majmonidest, tehát telekürtölték a világot dicsőséggel. Akinek pedig mindez nem elegendő, az mulathat a végén a Chadgadjával, a kis gödölyével, illetve a nagy bika- viadallal. Hogy ez nem egészen „vág” Majmonides szelleméhez, nem baj. Legfőlebb marad egy „harber Rambam”-mal több.

NEM ERKÖLCSELLENES.

Mi nem erkölcsellenes? — Alkalmazottak elbocsátása. Milyen alkalmazottaké? — Zsidó alkalmazottaké. — Hol? — A Harmadik Birodalomban. Így ítélkezett a frankfurti munkabíróság. Súlyosbító körülmény, hogy az alkalmazott gondoskodott 71 éves apjáról és súlyosan sebesült, illetve 100%-os hadirokkant bátyjáról. A fő, hogy az árja-paragrafus 100%-os legyen.

A GONDVISELÉS KEZE.

Dr. Leo Baeck berlini vezető főrabbi hazatérve palesztinai útvjáról úgy nyilatkozott a hamburgi Familienblattban, hogy ha valamikor valami igazolta a zsidóság történetében a Gondviselés kezét, ha valóban bizonyult a régi talmudi mondás, hogy Isten a csapás előtt küldi a gyógyszert, úgy a mai Palesztina elsősorban ilyen bizonyítéknak mondható. Hogy hónapról-hónapra, évről-évre új bevándorlók ezreit fogadja be az ősi föld, a német zsidóság egyetlen vigasza. De Palesztina jelentősége az egész világ zsidóságának felbecsülhetetlen.

MEGINT CSAK EGY HIÁNYZOTT.

A telavivi Makabijádon lélekemelő látvány volt, amint felvonultak az egyes országok csapatai a kék-fehér dresszek legkülönbözőbb változatában, saját zászlaik alatt. Egymás mellett felsorakoztak Anglia, Franciaország, Svájc, Itália, Ausztria, Németország, Dél-Afrika, Amerika, Románia, Csehszlovákia, Bulgária, Jugoszlávia stb. Csak a magyar zászló hiányzott. Pedig várták az utolsó percig. A hely is fenn volt tartva a VAC számára, amely csapata részére megkapta a kellő számú kért certifikátokat. Aztán kiderült, hogy „hazafias aggályok” miatt maradt el az izr. magyar tornászok első zarándokútja a Szentföldre. Az izr. magyar VAC hazafiságra oktatja tehát Anglia, Franciaország, Svájc, Itália, Ausztria, Németország, Dél-Afrika, Amerika, Románia, Csehszlovákia, Bulgária, Jugoszlávia és az egész világ zsidóságát. Még jó, hogy Lord Melclott erről csak az utolsó pillanatban értesült és már nem volt ideje lefujni az egész Makabiját.

ZSIDÓ HUMOR

PALESZTINAI HUMOR.

Amint már többször említettük, Palesztinában minden ünnep alkalmával megjelennek különböző humoros „röplapok”, tele aktualitásokkal és a legújabb félszepségek szatíráival. A mellékelt humoros rajz a „Purimiada” c. lapban (S. I. Cviéli) jelent meg. Címe: „Az Agudaküldöttség első eredményei. A Chaluca.” Így képzei az Aguda a Palesztinában dolgozó chalucát, hogy megfeleljen a legjámborabbak igényeinek is.

התוכנית הראשונה של משלחת - אגודה
שדאלי 1941

יהושע אדרי
כשר למחרת מן המחרת

HITLER-TÉR JERUZSÁLEMBEN.

Jeruzsálem egyik új negyedének legszebb terét a néphumor elnevezte Hitler-térnek, minthogy neki köszönhető, hogy egy év alatt felépült.

A ZSIDÓ KÓRHÁZ ÉS A GAZDAGOK.

A kelemi magid egyszer egy nagy városba érkezett, ahol megtudta, hogy be akarják zárni a zsidó kórházat, mert a gazdagok fukarok és nem támogatják. A magid a szószerkre állt és beszélt: Tudjátok, hogy „a beteg feje felett a Sechina, Isten glóriája áll”. Egyszer a Sechina panaszra ment az Isten elé: Világ ura, te engem mindig a betegekhez küldesz, ezek mind szegények, szűk szobában fekszenek, körülöttük kiáltó, síró éhes gyerekek, nincs orvosság, nincs ágynemű, nincs étel a házbán. Én nem bírom ezt nézni. Küldj ezentúl a gazdagok házába, akik palotákban laknak, minden bőségben. „Kívánságod teljesüljön” — felelt az Úr. Ezután a gazdagok sorra megbetegedtek és a Sechina nagy kényelemben foglalt helyet a fejük fölött. A betegségek felébresztették a gazdagok szívét és elhatározták, hogy kórházat alapítanak a szegények számára, hogy tisztaságban, kényelemben ápolhassák őket. A Sechina ezután ide tért be rendszeresen és jól érezte magát. „De mi lesz veletek, ti gazdagok — szólt a kelemi magid, — ha a zsidó kórház becsukja ajtait, és a szegény emberek újra inséges, szűk hajlékaikban fognak betegeskedni és a betegeket kereső Sechina nem fog akarni betérni hozzájuk, hanem bevonul a ti lakásotokba, fényes szobáitokba és nem is fog akarni kivonulni onnan soha!?!...”

**TUDOD MIT?
EGYÜNK**

Fruitti-1

STÜHMER GYÁRTMÁNY

KRÓNKA ÉS SZEMLE

BALTAZÁR PÜSPÖK ÉS A SZENTFÖLD. A Mult és Jövő Jubiláris szentföldi útjának résztvevői megleghangú üdvözlőlevelet küldtek Jeruzsálemből Baltazár Dezső püspök úr Önnagyméltóságának, aki a Pro Palesztina Szövetségben annyi szeretettel hirdette a feltámadó Szentföld nagy elhívását. Baltazár Dezső püspök alábbi levéllel válaszolt:

Nagyságos Dr. Patai József szerkesztő úrnak
Budapest.

Tisztelt Barátom!

Nagyon meglepett annak a megállapítása, hogy még olyan messze távolból: Palesztinából is szeretettel gondoltok reám.

Áldjon meg érte Téged, a lelki vezért és a magyar kolónia minden tagját áldja meg az Isten.

ידי שלום בחילך ושלום בארמנותיך

Szeretettel üdvözlöl igaz híved

Debrecen, 1935 április 24.

Dr. Baltazár.

A PESTI HITKÖZSÉG ADOMÁNYA A PALESZTINAI BIALIK-KULTÚRALAPRA. A Pesti Hitközség Elöljárósága a következő levelet intézte dr. Patai Józsefhez: „Mélyen tisztelt Főszerkesztő úr! Van szerencsém értesíteni, hogy ez év február 1-én kelt nb. levelével hozzánk juttatott headványával, amelyet Prof. Weizmann és Disengoff telavivi főpolgármester intézett hitközségünkhöz, előljáróságunk legutóbbi ülésében foglalkozott és készségesen határozta el, hogy a Bialik emlékére létesített héber kultúralapot hitközségünk 50 angol fonttal fogja támogatni, amelyet három év alatt egyenlő részletekben bocsátunk a cél rendelkezésére. Amidőn kérjük, hogy ezt a határozatot Prof. Weizmann és a telavivi főpolgármester urakkal közölni szíveskedjék, egyúttal felkérjük arra is, méltóztassék bennünket értesíteni, hogy az összeg kiutalásáról mily címre és mily módon gondoskodjunk. Budapest, 1935 április 12. Kiváló tisztelettel a pesti izr. hitközség előljárósága: Eppler főtitkár, dr. Glücksthal elnök.

A GYÖNGYÖSI STATUSQUO IZR. HITKÖZSÉG saját kultúrházában „Bialik“-emlékünnepelet rendezett, mely alkalomból dr. Jakab Jenő rabbi hatalmas beszédében méltatta a nagy zsidó költőt. „A madárhoz“ című költeményét — Patai József fordításában — Braun György, „Az öldöklések városában“ című költeményt Kohn József szavalta el nagy sikerrel. Bialik „Talmudistá“-ját Csillag Lipót kiváló zenéjével adta elő Fenyves Ferenc, Ruzs Artúrné kitűnő zongorakíséretével.

A CLEVELANDI SZABADSÁGÜNNEPEN, amely az University Circlen. a Kossuth-szobor előtt folyt le, nagy sikert aratott Klein Hugó, a Sherith Jacob Congregation fiatal rabbija, aki máris rendkívül jó hírnévnek örvend községe határain túl is.

A MULT ÉS JÖVŐ KASTEIN-ESTJE impozáns keretek között folyt le a Pesti Lloyd Társulat dísztermében. Bárá Hatvány Bertalan mélytartalmú megnyitójában méltatta Kastein irodalmi és történetírói működését. Patai József a Szentföldön van és helyette üdvözlö a Mult és Jövő szerkesztősége nevében az illusztris vendéget. Kastein egyórás előadásában a zsidóság Ahasvér-problémáját fejtegette, feltárva a kérdésnek történeti, pszichológiai és általános emberi oldalait. A nagyértékű előadásra, mely rövidesen külön füzetben fog megjelenni, legközelebb visszatérünk. Bárá Hatvány Bertalan zárószavában a hallgatóság háláját tolmácsolta a nagynevű írónak és tudósnak.

Kérje még ma a

Dr. OETKER-féle

legújabb megjelent második kiadása

**FÉNYKÉPES
RECEPTKÖNYVET,**

mely befőző recepteket is tartalmaz.

Kivánságra ingyen s bérmentve küldi:

Dr. Oetker tápszergyár, Budapest,
VIII., Conti-utca 25.

VIDA JENŐ KITÜNTETÉSE. Országszerte nagy örömet keltett. A legmagasabb kitüntetésben részesült, amely eddig Magyarországon zsidónak jutott. Vida Jenő mindig került a nyilvános ünneplést és így ebből az alkalomból is tisztelőinek intím üdvözlése volt meleg kísérelője az ő kitüntetésének, amelyet a magyar zsidóság méltán a maga megtisztelésének tekint.

TÓRAAVATÁS PÉCSETT. Peszach első napján felejtethetetlen szép Tóraavatási ünnepély volt Pécsen, a jótékonyágokról ismert Weisz Mór állatkereskedő és fiai, Jenő és József nemeslelkűsége tette azt lehetővé azon alkalomból, hogy Weisz Jenő sikeres operáción esett át. Dr. Wallenstein Zoltán főrabbi megrázó beszéde után hétszeres hakófit végeztek az új Tórával, majd az idevágó rituálé kapcsán héber beszéddel felavatta az Írás új tekerését. Az avatás fényét emelte Ernster Géza főkantor s a kar éneke.

LOHR MÁRIA „Kronfusz“ vegytisztító és kélmefestő

Gyár és központ:
VIII., Baross-utca 85
Telefon: 30-2-37

MAJMONIDES - EMLÉKÜNNEPÉLY ASZÓDON. Az aszódai izr. hitközség nagyszabású Majmuni-emlékünnepelet rendezett. *Bornstein* Herman budapesti főkantor és *Torday* Judit előadóművésznő közreműködésével. Dr. *Berg* József aszódai rabbi nagyszabású beszédben méltatta Majmuni jelentőségét. A XXIV. zsoltárt *Bornstein* főkantor énekkari kísérettel recitálta. A templomi énekkart *Boros* Imre tanító vezette. *Lővy* Manó hitk. elnök, gondolatokban gazdag elnöki megnyitója után *Vas* László olvasta fel alapos felkészültségéről tanuságot tevő emlékbeszédét, majd *Torday* Judit *Lakos* András „Majmuni“ és „Ani Mámin“ c. versét interpretálta nagy hatással. Dr. *Rendes* Dezső orvos, bemutatta Majmunit, mint orvost. Dr. *Glück* Adolf hitközségi al-elnök keresetlen szavakkal köszönte meg az előadás szereplőinek közreműködését.

KOMJÁT ERNŐ A CSÁKI-UTCAI TEMPLOMKÖRZET ELNÖKE LETT. A közszeretnek örvendő elnököt meleg ünnepléssel iktatták be új méltóságába, amelyet a tőle megszokott szeretettel és áldozatkészséggel fog vezetni ezen-től is.

VIDÉKI ZSIDÓ KULTÚRMUNKA. A szegedi XXII. izr. községkerület lelkes, fiatal rabbi-gárdája — dr. *Frenkel* Jenő szegedi rabbival az élén — bejárja a községkerület hitközségeit és egy-egy estet szentel a zsidó kultúrának. Battonyán dr. *Weisz* Pál hódmezővásárhelyi főrabbi és dr. *Frenkel* Jenő tartottak előadásokat. Mindkét estet a község főrabbi, dr. *Durchschlag* vezette be s dr. *Schwartz* elnök köszönte meg. A harmadik estet a Mizrachi-szervezetnek ott dolgozó leánycsoportja foglalta le magának. Dr. *Durchschlag* főrabbi lendületes képet rajzolt a zsidó nőről.

AZ ORSZÁGOS BIKUR CHOLIM BETEGEKET GYÁMOLÍTÓ EGYESÜLET (VI., Dessewffy-utca 23) április hó 21-én tartotta meg székházában, dr. *Rakonitz* Dezső elnöklete alatt 64-ik rendes közgyűlését. Elnök melegen üdvözölte a megjelent óbudai *Freudiger* Ábrahám kormányfőtanácsos hitközségi elnököt, *Kahán-Frankl* Samut, az Országos Központi Iroda elnökét, valamint a nagyszámban megjelent egyesületi tagokat. Őszinte kegyelettel emlékezett meg dr. *Rakonitz* Dezső elnök, néhai *Deutsch* Vilmosról, akit *Korein* Dezső külön is méltatott. *Fejér* Lajos kormányfőtanácsos, az elhunyt veje mélyen meghatva köszönte meg a család nevében. Elnök ezek után beszámolt az évi működésről. 1934. év folyamán több mint 17.000 ebédet szolgáltatott ki a szegénysorsú, rituális élelmet igénylő betegek között. Az egyesület orvosai több mint 950 esetben gyógykezelték sze-

génysorsú betegeket és az arra rászorultakat az egyesület a szükséges gyógyszerrel is ellátta. A Budapesti Orth. Zsidó Nőegylettel egyetemben létesített szeretet-otthonban elhelyezett elaggott férfiak és nők ellátása mintaszerű, ami főleg a fáradhatatlanul buzgó *Bárkány* Árminné elnökhasszony érdeme. Óbudai *Freudiger* Ábrahám hitközségi elnök nagy meglepéssel állapította meg a felolvasott zárszámadásból a vezetőség céltudatos, komoly és eredményes működését.

„BÉKE“ címmel új zsidó felekezeti lap indult meg Debrecenben *Kardos* Pál és *Kardos* Albert szerkesztésében. Az első szám érdekes és változatos tartalommal jelent meg.

MÁTRAFÜREDEN ORTH. KÓSER KLEIN ÉTKEZDEPANSIÓ május 1-én megnyílt, olcsó előszezon árak. Szobákat a főszezonra már most ajánlatos előjegyeztetni. Szobákban folyóvíz is van. Prospektust díjtalanul küld: ifj. Klein Sámuel, Gyöngyös.

Az első kiadástól eltérően, teljesen új receptekkel, megjelent DR. OETKER második kiadású FÉNYKÉPES RECEPTKÖNYVE, mely befőző recepteket is tartalmaz. A gyár sok százezer példányt ingyen bocsát ismét a háziasszonyok rendelkezésére. Kérje Ön is e receptkönyvet. Kívánságra ingyen küldi: Dr. Oetker Tápszergyár, Budapest, VIII., Conti-utca 25.

Minden kalapban ez a márka

Tavaszi ujdonságok!

nyakkendő, fehérnemű, pyjama

és a férfidivatok minden cikkét a legjobban és legolcsóbban **KOZMA-nál** kapja.

VII., Károly király ut 3, a sarkon

A kitűnő HOFFMAN-féle orth. כשר vendéglőben

változatos, finom menü mérsékelt árban, házhoz szállítva is * Lakodalmakat vállal elsőrendű kivitelben * Elsőrendű fajborok

Budapest, VI., Révay ucca 4/B
Telefon 23-8-43

SIRKÖVEK

PFEIFER ÉS HESZKY kőfaragómesterek sirkőraktára
Budapest, VII., Károly király-út 3/c
Dob u. sarok Szombat és ünnepnap zárva Tel. 34-9-95
RENDKÍVÜLI OLCÓ ÁRAK!

ERDÉLYI ÉS BÁNÁTI HÍREK

KECSKEMÉTI LIPÓT DR. 70 ÉVES. A nagyváradiai nagytudású főpapja a napokban töltötte be 70-ik életévét, mely alkalomból meleg ünneplésben részesítették a mélygondolkodású filozófust. Hitközsége a már megjelent „Jeremiás“ három kötete mellett kiadta „Jezsájás“ c. művét ezen alkalomból. A nagyváradai „zsidó püspököt“, a kiváló szónokot számosan keresték fel jókívánságaikkal.

LÖFFLER BÉLA HITKÖZSÉGI ELNÖK ARANYLAKODALMA. A népszerű Löffler Béla, ki csaknem két évtizede áll a Józsefvárosi Orth. Hitközség élén, a napokban ünnepelte hitvesével aranylakodalmát. Előbb istentisztelet keretén, majd díszközgyűlés keretén belül ünnepelték. Utána a különböző zsidó küldöttségek járultak az agilis hitközségi elnök elé, kinek szerencsekívánataikat tolmácsolták.

DRECHSLER MIKSA DR. FŐRABBI JUBILEUMA. A Temesvári Izr. Hitközség népszerű főrabbi a napokban ülte meg papi működésének 25 éves jubileumát és egyben 50. születésnapját. Kívánságára mellőzték a nagy ünnepléseket és a Hitközség díszülésben méltatta a kitűnő főrabbi érdemeit és üdvözlöttek ezen kettős jubileum alkalmából.

A BRASSÓI NŐEGYLET legutóbbi díszközgyűlésén Sebesi Lajosné alelnöknő megnyitója után dr. Bársony Sándorné méltatta Engelmann Leóné elnökségének 25. évfordulója alkalmából tevékenységének eredményeit. A Nőegylet 30 ezer leies alapítványt nyújtott át Engelmann Leóné nevére. Utána a neolog nőegylet díszelnöke, Mátyás Paula köszöntötte a jubilánst, majd Grünfeld Vilmosné, ezután Sperber Dávid orth. főrabbi mondott beszédet. Az orth. hitközség szerencsekívánatait Sole Izidor elnök, a neolog hitközségét Szegő Árpád elnök tolmácsolta. Felszólaltak még Füredi Miksa chevra-elnök, Fáhudrich Vilma, Eiger Melanie, Trattner Dávid, dr. Fischer Gyula, Sebesi Izsó, dr. Révész József, Griffel Klári, Előpataki Mose. Az Új Kelet üdvözlét Fejér Lajos tolmácsolta.

AZ ARADI ORTHODOX IZR. TEMETŐBEN felavatták néhai Wiesel Jenőné sírkövét. Schreiber Joachim főrabbi méltatta az elhunytat.

A CSEHSZLOVÁKIAI „MIZRACHI ÉS TORA W AWODA“ MOZGALOM országos konferenciája Ch. Lichtig (Presov) 170 delegátus és ezer vendég jelenlétében nyílt meg. Az üdvözlések után következtek a referátumok. A Mose Goldstein: „A cionizmus helyzete és a Mizrachi“. Lichtig: „Országos politika.“ Lefkovits dr.: „A zsidók helyzete a történelmi országokban.“ Bombach (Németország): „Az ifjúság útjai.“ Élijáhu (Jeruzsálem): „Munkánk Erecben és a Golában.“ A referátumok után megindult az általános vita, amely megszakítás nélkül, egész éjjel tartott. A határozati bizottság előterjesztését a konferencia egyhangúlag elfogadta. Ezután megválasztották az új Executívét, amely a következőkből áll: Mose Goldstein (Munacev), Baruch Bacon (M.-Ostrau), J. Weinberger (Kosice), J. Nivás (Presov), J. A. Élijáhu (Jeruzsálem), Leopold Spiegel (Uzhorod), Mordche Weiser (Bratislava).

Orth. **בשר** **MAGAS TÁTRA** Orth. **בשר**

SCHREIBER-PENZIÓ

Elismert kitűnő konyha, pontos kiszolgálás, a ház modernül berendezve. Hideg-meleg folyóvíz, központi fűtés. A villa teljesen déli fekvésű. Felnőtt leányok és nagyobb gyermekek kíséret nélkül felvétetnek. Egész éven át nyitva. Bővebb felvilágosítást és prospectust készséggel küld

SCHREIBER MÓR PENZIÓ, TÁTRA-LOMNIC

בשר am **Wörthersee** **Hotel Bellevue Pörtschach**

Herrliche Lage direkt am See. Eigenes Strandbad, Autogarage Sonnige Zimmer mit Fliesswasser. Geöffnet Mai- bis Oktober. Pension incl. Bad: Vor- und Nachsaison ab S 9.—, Hauptsaison ab S 12.—

HOTEL-PENSION BELLEVUE
PÖRTSCHACH A/SEE
A. CHANALES

Legkényesebb egyéni kívánságnak megfelelően készít kombinéfüzöt, csípőszoritót, terhességi- és egyéb gyógyhaskötőt

Sárkány Margit fűzőszalon

Budapest, V., Sziget-utca 11 szám

Lift díjtalan. * Vidéki előzetes megkeresésre készséggel állunk rendelkezésre. * A Mult és Jövő olvasói május hónapban 10 százalékos áremedményt élveznek

SIOFOKON

FRÄNKEL orthodox kóser penzió és éttermei ezidei szezonra ismét megnyílik **Batthyány-utca 16.** szám alatt. — Előzetes érdeklődés a budapesti étteremben **Károly király-út 3/a.** Tel : 37-2-57 és 34-5-02

SIRKÖVEK

Művészi kivitelű, fedőlapos siremlékek

Legszebb kivitelben, legolcsóbb árban

BOROS ÉS KOHN

Cégtulajdonos: BOROS JÓZSEF

Budapest, Károly király-út 17. Tel. 41-4-92

HAZASSÁG.

Chilevitz Rózsi (Arad) és *Heilbronn Zoltán* (Haifa) jegyesek. Minden külön értesítés helyett.

Kovács Erzsébet (Berven) és *Weisz Sándor* mérnök (Carei) házasságot kötöttek.

Blaustein Dávid (Haifa) eljegyezte *Selzer Ajalah* petach-tikvai tanítónőt Jeruzsálemben.

Csillag Lilla, *Csillag Lipót* zeneszerző leánya és *Bloch Ignác* házasságot kötöttek.

HALÁLOZÁS.

Özv. Schwarz Lipótné született *Diamant Zseni* 72 éves korában elhunyt. Leánya volt *Diamant Mór*nak, akinek nővére, *Diamant Jeanette* volt *Herzl Tivadar* édesanyja. Nagy részvéttel kísérték a matronát utolsó útjára.

Piestanyban elhunyt *Rosner B. Sámuel* 72 éves korában. A megboldogult apja a nyitrai rabbiság ülnöke volt, ki fiát is jesibákban taníttatta. De az korán megtalálta az utat az ifjúság zsidó mozgalmához, melyet erős hithűséggel támogatott. A régi Magyarország Mizrahi Egyesületeinek többször volt elnöke, a Mizrahi világszervezetben is a szűkebb végrehajtó-bizottsághoz tartozott. Fiai dr. *Rosner Izidor* póstyéni főorvos és dr. *Rosner Alfréd*, ügyvéd.

HITHŰ HÁZIASSZONY csak kóser *Manna Cikóriával* főzi kávéját, mert két orth. rabbinátus hecserjével is el van látva. Gyártja: *Fodor Jakab* és *Tsai*, Budapest, X., Maglódi-út 17. Kapható minden fűszerüzletben.

Kendi Antal lakásberendező
ipar
Simmelweis ucca 7
Külön javító és bőrfestő műhely

Első forrásból kaphat
ezüst tórafelszerelést, szédertálat, gyertyatartót,
menórát, arany, ezüst és
brilláns ékszereket, órákat
HEIDEN LEÓ é k s z e r é s z n é l
Saját üzem. Szombaton
zárva. Gyári árák
BUDAPEST, KIRÁLY UCCA 21. TELEFON: 38-1-10

PAPLAN BIZALOM DOLGA

Sok ezer állandó vevőm bizonyítja, hogy nálam bizalommal és olcsón vásárolhat.

DORSCHOVITZ

paplangyár
BUDAPEST, VIII
PRÁTER-U. 53.
Alapítva 1910.

Klot doubl P 8-151
Műselyem brocat paplan fe-
hér kártolt vattával . . . P 20 „
Műselyem brocat pehely pap-
lan la min. P 65 „
60% selyem brocat, mindkét
oldalán legprimább hi-
giénikus pehellyel . . . P 85 „
Damast matrac 3 részes prima
afrikkal P 24 „

ABBÁZIÁBAN

legelsőrendű hotel-penzióban
megrendelt lakás 1 ágyas,
illetve 2 ágyas balkonos szoba

jutányosan átadó

Érdeklődés a Mult és Jövő kiadóhivatalában

3 szó csupán

**SIRKŐ
LÖWY-nél
BUDÁN**

II., Fő-utca 79
Telefon 51-5-81

Külön nagy lerakat

ALKALMI VÉTELEK

a legolcsóbb áron II, Zárda-utca **3**
Margit-krt sarok

Paplanlepedő . . 9.80
kifűnő minőség kézi gomblyukkal

Simapárna 3.90
80X100

SZÉKELY JENŐ
cégnél, Petőfi Sándor-u. 9.

Abbáziában meleg tengeri gyógyfürdők a „Residenz“

penzióban mind a négy emeleten kaphatók. Idősebb uraknak és hölgyeknek, szívbetegeknek, asztmásoknak és elmeszesedésből eredő betegségeknek nagyon fontos, hogy a „Residenz“ nem fekszik magaslaton. Óriási előnye, hogy az összes előírt diéták pontosan betarthatók. Kitűnő konyha. A „Residenz“-ben minden kényelem és az összes modern komfort megtalálható, folyó meleg és hideg víz a szobákban. Lift, központi vízfűtés, 22 fokos meleg, tengerre néző, napos, loggiás és erkélyes szobák, kényelmes ágyakkal. A „Residenz“ egészen a tengerparton fekszik és nem a tengerparttal szemben. Első kategória. Feltűnő olcsó penzióárak. Bővebb információt nyújt *Erényi Béla* gyógyszerész személyesen reggel fél kilenctől este fél hétig (*Diana-patika*, *Károly király út 5*). Minden levélre válaszolunk és prospektust küldünk.
Telefon: 31-6-19.

Felelős szerkesztő és kiadó: DR. PATAI JÓZSEF

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Vilmos császár-út 34

Hungária Hirlapnyomda R. T. Budapest. Felelős: Schmeidek Géza

Patai József összegyűjtött munkái

jubiláris díszkiadás 7 kötetben, művészi illusztrációkkal

Ára egészvászonkötésben 32 P

(Bolti ára 40 P lesz)

Fizetendő a megrendelésnél 8 pengő. A többi 24 pengő 3 pengős havi részletekben fizethető.

A jubiléris bizottság kéri a Mult és Jövő olvasóit, küldjék be postafordultával levelezőlapon előjegyzésüket. Az előjegyzett példányokat a szerző sajátkezü aláírásával látja el.

Pollák Sarolta

kozmetikus

Andrássy-út 32. I. emelet. Telefon: 157-98

Szépségápolás

Villanyos szőrtelenítés. Szemölcs-
irtás. Quarz.

„Miracle“

hajeltávolító szétküldése utasítással. „Miracle“ szépségápolószerek. (Kérjen prospektust) 25 éves működés.

EZÜST

DISZMŰÁRU, EVŐESZKÖZÖK GYÁRI ÁRBAN

SCHLEIFER

EZÜSTÁRUGYÁR VII., KAZINCZY-UTCA 10

TELEFON: J. 435-28

Sirkövek Budán, Margittánál

L. Torbágyi-út 2. szám
59-es villamos végállomás
a Farkasréti zsidó temető mellett
Telefon: Aut. 57-2-59

PESTI IZR. HITKÖZSÉG, VII, SÍP-U. 12.

5181/1935. szám.

Pályázati hirdetmény

A pesti izr. hitközség előjárósága a néhai Szabó Józsefné szül. Grauer Jenny hagyatékából kiadandó kiházásító segélyre pályázatot nyit.

Folyamodhatnak a pesti izr. hitközség területén lakó oly zsidó vallású szegénysorsú, zsidó vallású férfúval eljegyzett hajadonok, akiknek szülei, vagy ők maguk a pesti izr. hitközség adófizetői.

A pályázati kérvények a pesti izr. hitközség előjáróságához intézendők és legkésőbb

ez évi június hó 16. napjának déli 12 órájáig a hitközség alapítványi ügyosztályánál (VII, Síp-u. 12. III. 53.) személyesen nyújtandók be.

Az engedélyezett kiházásító segélyösszeg csak az esküvő után és csak az esetben fog folyósíttatni, ha a kedvezményezett igazolja, hogy házasságát a pesti izr. hitközség valamelyik rabbijával megáldatta.

A lejárat határidő után beérkezett pályázati kérvények nem lesznek figyelembe vehetők. Nem fognak továbbá figyelembe vétetni azok a folyamodók, akik pályázati kérvényük benyújtása előtt akár csak polgárilag is házasságot kötöttek.

Budapest, 1935 május havában.

A Pesti Izr. Hitközség előjárósága.

A Projectograph R.-T. a legnagyobb gondot fordítja arra, hogy a legjobb filmek, a legjobb vetítés, a legjobb hangleadás és a legelőzékenyebb bánásmód révén, mozgósínházaink közönségét a legkiválóbban kiszolgálja

TIVOLI FILMSZINHÁZ

Nagymező-utca 8. szám

ODEON FILMSZINHÁZ

Rottenbiller-utca 37/B szám

ORIENT FILMSZINHÁZ

Izabella- és Aradi-utca sarok

1856
óta vezet a

Katzer

• *Megővás* •

és
Bunda

Budapest,
VI., Ó-u.

Telefon

Olesón és jól vásárolhatunk

**KLEIN
ANTAL**

UJ

ÁRUHÁZÁBAN

KIRÁLY-UTCA 49.

Osányi u. sarok. Szemben a Nagymező-utcaival

Ami a szülőket legjobban érdekli

**Leány- és fiúruha,
Leány- és fiúkabát**

LITZMANN IRMA

Budapest, VI. ker.,

Király-utca 18. sz.

SIRKÓ

ALAPITVA: 1865-IK ÉVBEN

Celluloid ajtóvédő

Minden színben és formában.
Megvéd kopástól, piszkolódástól.

Celluloid toiletberendezés
fürdőszoba-butor,

Celluloid kilincs

Celluloid felirati táblák.

„Cello-fix” ajtó- és ablak-
légréselzáró,
megakadályozza nyáron a meleg levegő,
por és korom beáramlását.

HIGIÉRIA CELLULOID IPAR

V., Hold-utca 5, a Nemzeti Bankkal szemben

Telefon: 15-9-16

Kuffler-étterem

Vilmos császár-út 39 Hajós-utca sarok

Telefonszám: 16-7-57 Fennáll 1903 óta

**Menürendszer, mérsékelt árak
Ebéd házhoz szállítás
Péntek esti vacsorák**

DR GERŐ LÁSZLÓ:

PALESZTINA

földje, népe, történelme,
városai, gazdasági élete,
kulturája. Színes térképpel.
Ára 1 pengő 50 fillér

Kapható a Mult és Jövő kiadóhivatalában

KOLLER, MŰSZAKI IRODA CSILLÁRGYÁR

VILLAMOS- ÉS GÁZBERENDEZÉSEK,
FÉMÁRÜGYARTÁS, VILLAMOS MO-
TOROK ÉS VENTILÁTOROK. VÉTEL,
ELADÁS ÉS CSERE. ÁTALAKÍTÁSOK

BUDAPEST, VIII., DOBOZI-U. 15. TELEFON: 31-3-37

Márványdíszműtárgyak, kőfa-
ragó munka gyári előállítás

MAZZI LUIGI

Budapest, VII., Garay-utca 39

Telefon: 31-4-66